

LINKÖPINGS UNIVERSITET

Institutionen för Kultur och Kommunikation (IKK)

Konstvetenskap och Visuell kommunikation

C-uppsats

Krogen Amerika

Ett 1700-tals borgarhus

förvandling till en grafisk verkstad.

Ht 2012

Författare: Cecilia Uhlin

Handledare: Anna Ingemark Milos

Abstract

Krogen Amerika is a red wooden house from 1704 in the very center of Linköping. During the years, it has had a function as a private home, a local pub, a meeting place for emigrants to America and now, as a fully functional graphic studio.

It is one of the few wooden houses left at its origin place in Linköping and has been very gently restored. Many other houses were, during the middle of 1900s, moved to an artificial old town in the area Valla in Linköping, or deconstructed when their facades were in too bad shape.

In the late 1970s there were many old houses in Sweden that were "saved" by local artists. How come this phenomenon? And what have the artists meant to the houses' survival, and what, contrariwise, has the house in the end meant to the artists' fame in and even abroad Sweden?

Innehållsförteckning

Förord.....	4
Inledning.....	5
Syfte och Frågeställningar.....	6
Avgränsning och Disposition.....	6
Teori och Metod.....	8
Material och Litteraturöversikt.....	10
Bakgrundsfakta.....	14
Kort sammanfattning över grafisk historik och teknik.....	14
Rivningsvågen under mitten av 1900-talet.....	17
Kort sammanfattning över svenskt föreningsliv.....	20
Krogen Amerika	
Exteriören.....	21
Interiören.....	23
Åren 1704-1980 Privatbostad, krog och lagerlokal.....	25
Åren 1980-1981 Föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika.....	27
Åren 1981-1983 Restaureringen av Krogen Amerika.....	28
Åren 1983-2012 Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland.....	31
Att driva en ideell konstnärsförening.....	35
En jämförelse med andra grafiska verkstäder.....	37
Grafikgruppen Visby.....	37
Vänersborgs Konstgrafiska.....	39
Slutdiskussion och resultat.....	41
Källförteckning.....	47

Förord

Ett stort tack till och Lars Hoffsten som på ett engagerande och mycket levande sätt berättat om restaureringen och arbetet med att starta upp den grafiska verkstaden Krogen Amerika.

Ett stort tack även till Caroline Färnström, idel idéspruta och inspirationskälla, som hjälpt mig fylla i de luckor angående de händelser i föreningens historia som inte finns bevarat i de protokollförda styrelsemötena, och även gett sin bild av hur det är att arbeta i en ideell konstnärsförening.

Ett postumt tack också till Karl-Otto Orrhagen, primus motor i föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika, en eldsjäl med outtröttligt engagemang för Krogen Amerika som hus och grafisk verkstad.

Tack också till Anna Ingemark Milos som varit min handledare under skrivandet av denna uppsats.

Slutligen måste jag också tacka alla de medlemmar som genom åren, med hårt ideellt arbete, hållit och fortfarande håller Krogen Amerika alltjämt levande.

Inledning

Krogen Amerika är ett falurött borgarhus som ligger i hörnet mellan Storgatan och Läroverksgatan i centrala Linköping. Det restes 1704, efter den stora statsbranden i januari 1700.¹ Huset har inhyst en mängd olika aktiviteter och boende under de drygt 300 år det stått på samma plats. Förutom privatbostad har här även bedrivits krogverksamhet. Huset är intressant både ur ett kulturhistoriskt och ett socialhistoriskt perspektiv. Anmärkningsvärt är också att det är ett av de få äldre hus som inte flyttades till Gamla Linköping i mitten på förra seklet, men även att det med nöd och näppe undkom att rivas i början av 1980-talet.

Efter att Krogen Amerika hade stått tomt under några årtionden fick en grupp konstnärer, med stöd av andra ideellt engagerade personer, hyra huset av kommunen med intentionen att bygga om det till en grafisk verkstad. Ett stort arbete tog vid av några entusiastiska eldsjälar mellan åren 1980-1982. Det fanns vid tidpunkten möjlighet till olika former av ekonomisk ersättning, så som arbetsmarknadspolitiska åtgärder, till de konstnärer som arbetade med att bygga upp verkstaden. Detta kan ha bidragit till den febrila effektivitet som uppstod kring restaureringen.

De senaste 30 åren har huset alltså fungerat som grafisk verkstad som drivits av den ideella föreningen Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland. Den består av ett 20-tal konstnärer från hela länet. Huset är således både en arbetsplats och ett socialt nätverk för många grafiker i länet. Sedan 2005 finns även ett litet galleri (Galleri Krogen Amerika) med ingång från Storgatan.

Jag har själv arbetat som grafiker i huset Krogen Amerika sedan 1990. Större delen av den tiden har jag även suttit med föreningens styrelse. Jag känner varje del av huset och här har jag tryckt tusentals grafiska blad genom pressen. De konstnärliga kontakter och arbetstillfällen detta hus gett mig är ovärderliga. Men bilden av husets historia och föreningens uppkomst är i denna uppsats så objektivt återgivet som möjligt.

¹ Gunnar Elfström *116 Hus i Linköping* Förlaget Futurum, Linköping 2001, sid 64

Syfte och frågeställning

I föreliggande uppsats söker jag svar på följande frågor:

- Hur gick det till när huset Krogen Amerika räddades från att rivas?
- Hur bildades den grafiska verkstaden och dess konstnärsförening?
- Vad betyder konstnärerna för huset och dess bevarande på sin ursprungsplats och vice versa; vad betyder huset för konstnärernas grafiska verkstad och galleri och framgångar som grafiker?

Syftet med min uppsats är att placera in huset Krogen Amerika i en historisk kontext både vad gäller verksamheten och dess byggnad. Det har inte gjorts någon sammanhängande dokumentation över föreningen Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland och dess historia. Det finns enskilda, varierande berättelser, med olika utgångspunkter, i samlingslitteratur och diverse tryckta foldrar och kataloger, men ingen övergripande historik.

Målet är också att öka förståelsen för hur ett hus med kulturhistoriskt värde och kulturaktörer kan ”leva vidare” genom och tack vare varandra. Under 1960 och 70-talet stod många äldre, kulturellt intressanta hus under rivningshot i Sverige. En del av dessa tillvaratogs av kulturarbetare. Detta fenomen undersöker jag närmare då det även är relevant för just Krogen Amerikas historia.

Inför konstnärsföreningens 30-årsjubileum (2013) är det därför befogat med en längre, vetenskapligt grundad text via denna uppsats.

Avgränsning och disposition

I början av uppsatsen ges bakgrundsfakta inom tre områden:

- Grafisk historik och teknik
- Rivningsvågen under mitten av 1900-talet och bevarandet av äldre hus
- Kort sammanfattning över svenskt föreningsliv

En översikt av grafiska tekniker och historik gör det lättare för de som saknar kunskap i ämnet att följa med i uppsatsen där grafiska termer används. Här redogörs även för den popularitet den grafiska konstformen fick från 60-talet och framåt, mycket tack vare Grafikskolan Forums skapare Bertil Lundberg(1922).

Den stora rivningsvågen som svepte över Sverige under 1960 och 70-talet belyses främst ur bevarandets perspektiv, samt om människans förhållande till en specifik plats eller byggnad. Ämnet är gigantiskt stort och ett starkt avgränsande är därför nödvändigt. Endast de mest relevanta historiska delarna används i uppsatsen, för att ge en förklarande bakgrund till uppsatsens huvudsyfte.

Föreningslivet är starkt förankrat i Sverige och en kortare sammanfattning över dess historik och uppbyggnad ger ökad förståelse inför kapitlet om Krogen Amerika.

Föreningslivet är i högsta grad en bidragande orsak till husets nuvarande funktion.

Huvudkapitlet inleds med en kortare arkitektonisk beskrivning av huset Krogen Amerikas exteriör och interiör, med en medföljande bildbilaga, eftersom det är väsentligt att läsaren får en bild av husets utseende. En skildring av dess omgivning av övriga kulturellt värdefulla byggnader utelämnas, då huvudsyftet är en beskrivning av just huset Krogen Amerika funktion och verksamhet. En mer övergripande arkitekturanalys av stadens byggnader under en viss epok skulle ta för stor plats i texten. Jag kommer dock att i vissa avsnitt nämna det närliggande grannhuset Stenhusgården, en medeltida residensbostad, eftersom det ingått i samma fastighet som Krogen Amerika.²

Därefter följer en övergripande empirisk studie av husets sociala och kulturella historia fram till dess att Linköpings kommun beslutade att låta det gamla borgarhuset stå kvar och drivas av den ideell konstnärsföreningen. Syftet med denna bakgrund är att ge djup och förståeligt innehåll åt uppsatsen, innan berättelsen om hur föreningen Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland bildades. Därefter följer en omfattande beskrivning av restaureringen av huset och en förklaring till föreningens uppkomst.

² Rikard Hedvall och Karin Lindeblad *Det medeltida Östergötland* Historiska Media, Lund 2007, sid 103-105

En jämförelse med andra grafiska kollektivverkstäder i Sverige som ”flyttat in” i kulturhistorisk värdefulla hus kommer att göras för att undersöka skillnader och likheter med Krogen Amerikas historik, men också för att jämföra föreningarnas aktiviteter. Dessa verkstäder begränsas till två stycken, eftersom denna jämförelse endast tjänar som en beskrivning av ett fenomen som innebär att konstnärer nyttjar kulturhus för sin verksamhet. Att nämna alla liknande grafikverkstäder i Sverige skulle ta för mycket anspråk av uppsatsen, men också sakna egentlig relevans för att uppnå syftet med jämförelsen. De grafiska verkstäder som berörs är Grafikgruppen Visby samt Vänersborgs Konstgrafiska.

Teori och Metod

Bildandet av föreningen Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland ligger till grund för hela uppsatsen. Förklaringen till dess uppkomst och valet av lokal kan sammanfattas i tre beröringspunkter som skedde under mitten av 1900-talet:

- Den stora rivningsvågen.
- Grafikens genombrott som enskild konst i Sverige.
- Föreningslivets höjdpunkt.

Min hypotes är att dessa tre sammanfaller i en viktig skärningspunkt vad även gäller bevarandet av äldre hus.

Metoden består av att påvisa detta genom att göra en kvalitativ undersökning av rivningsvågen som fenomen och bevarandet av äldre hus och jämför det med uppkomsten av konstnärsföreningar och grafiska verkstäder. Här refereras till den litteratur och de intervjuer som finns återgivet i kapitlet *Material och litteraturöversikt*.

Vidare görs semistrukturerade och kvalitativa intervjuer³ med två av de konstnärer som varit och är medlemmar i föreningen Krogen Amerika- Grafikcentrum i Östergötland. Lars Hoffsten (1954) var med från början och kan berätta om

³ Jan Trost *Kvalitativa intervjuer* Studentlitteratur AB, Lund 2010, sid 41-42

restaureringens fortlöpande och tillvägagångssätt. En stor del av det finns återgivet i protokoll och andra dokument, men Hoffsten besitter sådan unik information som bara går att få då man varit direkt närvarande i en process. De dokument som finns bevarade snarare förstärker hans historiebeteckning än bevisar den.

Caroline Färnström (1951) har varit medlem i föreningen sedan 1991 och har större delen av den tiden suttit med i dess styrelse. Hon har sedan tidigt 1970-tal varit aktiv i flertalet föreningar och har en gedigen erfarenhet av ideellt arbete och kunskap om föreningslivets struktur. Färnström är bland annat utbildad på Grafikskolan Forum i Malmö (1984-1990), vilken jag återkommer till under kapitlet *Kort sammanfattning över grafisk historik och teknik*. Hon har även lagt ner ett stort ideellt arbete med att bygga upp och driva föreningen Krogen Amerika vidare, både ekonomiskt och kulturellt, och kan också säkerställa händelser i föreningens historia, såsom ansökningar om ekonomiska medel, utställningsprojekt och driften av Galleri Krogen Amerika. Här finns visserligen mycket dokumenterat i föreningens protokoll genom åren, men det finns också luckor. Färnström minns i detalj de händelser som inte finns nedskrivet i de protokoll och/eller årsberättelser som finns bevarat i föreningens arkiv. Hon ger också sin berättelse om hur det är att arbeta ideellt i en konstnärsförening, både som styrelsemedlem och som konstnär.

Jag har valt att göra dessa intervjuer på Krogen Amerika, eftersom platsen är av stor betydelse för beskrivningen av byggnadens fysik och föreningens uppkomst. Lars Hoffsten berättar mycket levande om husets skick och restaurering från begynnelsen av föreningens historia, och då faller det sig naturligt att vara på plats för att direkt kunna följa hans berättelse. Han är en av de grafiker som varit med under hela uppbyggnaden av grafikverkstaden och också medverkat under en stor del av restaureringen av Krogen Amerikas inre och yttre. Även Hoffsten minns i detalj händelser som inte finns nedskrivna, varför jag framhåller att intervjuerna är en betydande källa i min uppsats. Som referenskälla används till stor del också föreningens protokoll från styrelsemöten och dokument av diverse beslut.

Vidare gör jag ett antal telefonintervjuer, med kompletterande mejlkorrespondens. Bland annat med Eva Höök, konstnär och ordförande i Grafikgruppen Visby, samt

Ulrika Wennerström, konstnär och ordföranden i Vänersborgs Konstgrafiska. Grafikgruppen Visby tog fram en liten bok i samband med att föreningen och grafikverkstaden firade 25 år. *Jubileumsskrift 25 år 1986-2011 Grafikgruppen Visby* kommer att användas som stöd för min intervju med Eva Höök.

Båda dessa grafikverkstäder tillkom på snarlika sätt och ungefär samtidigt med Krogen Amerika. Jag vill göra en jämförelse med liknande konstnärsdrivna föreningar, både vad gäller antal medlemmar, deras verksamhet och tekniska utrustning, men också för att även de fått tillgång till äldre kulturhus för uppbyggnad av en grafisk verkstad. Som nämnt tidigare skedde under samma tid liknande ”inflyttningar” till kulturhistoriska hus av kulturaktörer runt om i landet. Detta fenomen är av stor betydelse för uppsatsen och därför är det relevant att beskriva ytterligare några grafiska verkstäder utöver Krogen Amerika.

Urvalet gjordes genom Grafiska Sällskapetets hemsida där det finns en länk till övriga grafiska verkstäder i Sverige. Genom att jämföra dessa med varandra fann jag bland annat två som liknade Krogen Amerika, vad gäller historik och föreningsliv; Grafikgruppen Visby och Vänersborgs Konstgrafiska. ⁴

Material och litteraturoversikt

Kvalitativa intervjuer av Jan Trost är en handbok i hur man i vetenskapliga texter använder sig av muntliga källor i sitt material. Den används som underlag och stöd inför uppsatsens alla intervjuer och ger en strukturell vägledning i teknik och etiska aspekter. Eftersom det är både personliga intervjuer och via telefon, som alla tenderar att bli förhållandevis långa, väljer jag att uteslutande använda mig av skrivspråk, eftersom talspråk och citat skulle ta alltför stor plats i uppsatsen. Därtill bör nämnas att jag inte använder mig av bandupptagningar, utan istället av mina anteckningar och stödord, vilket gör det lättare att i efterhand själv förkorta ned avsnitten till en mer koncentrerad text. ⁵

⁴ <http://www.grafiskasallskapet.se> 2013-01-02

⁵ Jan Trost *Kvalitativa intervjuer* Studentlitteratur AB, Lund 2010, sid 31-41 samt 156-157

Jag har som styrelsemedlem i föreningen tillgång till diverse dokument och styrelseprotokoll som finns bevarat på Krogen Amerikas kontor. Dessa kommer att, förutom intervjuerna med Hoffsten och Färnström, utgöra huvuddelen i den undersökning jag gör för att förklara hur huset räddades och den grafiska verkstaden och föreningen kom till. Detta material har sin början kring slutet av 1970-talet. När det gäller denna typ av verksamhet är det svårt att finna andra källor än just de dokument som finns bevarat i anknytning till föreningen. Som jag nämnt tidigare utgör även konstnärerna Caroline Färnströms och Lars Hoffstens muntliga berättelser en betydande del i uppsatsen.

Att använda otryckta källor som referenser kräver kritiska ögon. Kajsa Bjurklint Rosenblads doktorsavhandling *Scenografi för ett ståndsmässigt liv, Adels slottsbyggande i Skåne 1840-1900* är en arkitekturhistorisk studie om byggnationen av slott i Skåne. Här får man tillförlitliga belägg om värdet av otryckta källor. Eftersom min egen uppsats undersökning till stor del grundas på protokollförda styrelsemöten samt andra dokument finner jag stort stöd i hennes förhållningssätt till otryckta källmaterial. En stor del av hennes forskning hämtas ur denna typ av källor, så som brev, dagboksanteckningar, arbetsrapporter, ritningar och annan dokumentation vad gäller byggnationen av de skånska slotten. Materialet ger en inblick i den enskilda individens synsätt på arkitektur, önskemål om utformning och personliga åsikter. Det ger visserligen en subjektiv information till eftervärlden, men många gånger är detta källmaterial det enda som går att erhålla vid forskning inom kulturhistoriska ämnen. Fördelen är att det ger en unik beskrivning som är både målade, självupplevd och tagen direkt ur händelsens centrum.⁶

Vad gäller restaureringen av huset Krogen Amerika och uppbyggnaden av den grafiska verkstaden och föreningen gäller desamma. Protokoll, anteckningar och annan dokumentation rörande beslut är de enda materialet jag har haft rörande vissa delar i min undersökning. Det finns dock mycket som medvetet eller omedvetet uteslutits i verksamhetsberättelserna. I vissa fall kan det vara av stor betydelse om man senare vill undersöka vad som egentligen hände, ibland har det ingen betydelse

⁶ Kajsa Bjurklint Rosenblad *Scenografi för ett ståndsmässigt liv* Sekel Bokförlag, Malmö 2005, sid 23-29

alls. Detta är dock godtyckligt i allra högsta grad. De muntliga källornas bidrag är därför av största vikt då de många gånger kompletterar och/eller bekräftar den information som går att erhålla från de otryckta källorna.

I uppsatsen har jag i mesta möjliga mån varit objektiv och noga med att få med det som är av betydelse för Krogen Amerikas historia. Men det finns naturligtvis händelser jag inte tyckt vara av så stor vikt att det behövts nämnas i uppsatsen. Jag har beskrivit utifrån eget valda källor och referenser och givetvis utifrån egna erfarenheter som grafiker på Krogen Amerika.

116 hus i Linköping av stadsantikvarie Gunnar Elfström ger en klar bild över stadens profil under de senaste århundradena. Här går att läsa en förkortad historik över Krogen Amerika, vilket jag till viss del använder mig av då jag beskriver husets sociala historik. I samband med invigningen av Krogen Amerikas grafikverkstad och förening 1983, skrevs en liten dokumentation, *Krogen Amerika, lite historik mm*, om husets historia av Bengt Lundberg, Jonna Stewénus och Folke Gullby. Här finns också beskrivet interiören och restaureringen av huset. Denna skrift fungerar som ”språngbräda” för beskrivningen av Krogen Amerikas sociala historik, arkitektur samt för bildandet av grafikverkstaden och konstnärsföreningen.

Levande innerstad av Lennart Sandin, forskare inom byggnation, utgavs redan 1975, men är förvånansvärt högaktuell även idag. Sandin beskriver den konflikt som uppkom i staden under mitten av förra seklet, då funktion skulle förenas med bevarandet och estetiken vad gäller bebyggelsen i innerstaden. Boken ligger till grund för mina egna teorier om hur bevarandet av äldre hus sammanstrålade med bland annat kollektivverkstädernas uppbyggnad på 1970-80-talet.

Boris Schönbeck, tidigare docent för bebyggelsevård på Chalmers tekniska högskola, ger en historisk överblick och förklaring till stadens utveckling i sin *Stad i förvandling, Uppbyggnadsepoker och rivningar i svenska städer från industrialismens början till idag*. Här ges fakta om orsaken och upptakten till den rivningsvåg som skedde i Sverige, som även huset Krogen Amerika stod inför, under 1970-talet. Händelsen är av stor betydelse för tillkomsten av föreningen Krogen Amerika-Grafikcentrum i Östergötland.

På stadens yta, Om historiseringen av Haga är en doktorsavhandling från Göteborgs universitet av bebyggelseantikvarien Ingrid Martin Holmberg. Den ger en djupgående skildring av kvarteret Haga i Göteborg och hur rivningsvågen slog hårt mot de äldre husen i området. Här finns en mer socialpsykologisk förklaring till människans behov av bevarandet av en plats eller byggnad. Vidare beskrivs hur individer med förenade krafter kan förändra sin boendemiljö. Detta är även en mycket intressant faktor vad gäller huset Krogen Amerikas historia och nuvarande verksamhet.

Bevarandets estetiska funktioner är en doktorsavhandling från Chalmers Tekniska högskola av Ewa Marie Herklint, doktor i arkitektur. Den ger en djupare förståelse för den känslomässiga relation människan har till ett hus och/eller en plats. Här återges de kulturellt värdefulla husens innebörd för individens känsla av tillhörighet och förankring till den lokala historien. Herklints doktorsavhandling förstärker mina egna hypoteser om värdet av privata aktörer och deras ideella verksamhet som utövas i äldre byggnader.

Agneta Thornberg Knutsson, fil.dr. vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, ger i doktorsavhandlingen *Byggnadsminnen-principer och praktik* fakta kring lagar och förordningar vad gäller att bevara och underhålla kulturhistoriskt värdefulla hus och miljöer.

Från Predikanter till Aktivister. Föreningsliv & samhälle i utveckling av Torsten Olsson, historiker och tidigare verksam inom folkbildning, ger djupgående fakta och förklaring till det svenska föreningslivets historia och ursprung. Här finns beskrivet hur denna folkrörelses höjdpunkt sammanföll med den stora rivningsvågen under 1960-70-talet. Krogen Amerikas förening bildades under samma era och händelser från tiden har sin förklaring i Olssons bok.

Arvet efter surrealismen Grafiskskolan Forum 1964-1991 är en avhandling av Kristina Mezei, fil.dr. i Konstvetenskap, även konstnär och tidigare elev på Grafiskskolan Forum. Hon beskriver hur grafiken, tack vare en självständig skola som uppmuntrade sina elever till experimenterande i både tekniker och bildspråk, gav upphov till mycket framstående grafiker. Mezeis avhandling ligger till grund för min hypotes om

betydelsen av grafikens uppsving och dess sammanstrålningen av rivningsvågen och föreningslivet.

Vad gäller fakta om grafiska tekniker är *Vad är grafik?* av konstnär Philip von Schantz (1928-1998) en bra handbok som jag använder mig av för att beskriva olika grafiska tekniker, mer som ett bevisande källmaterial, då jag egentligen känner till och har utövat dessa tekniker själv. Likaså ger *Den massproducerade bilden* av Lena Johannesson, professor i konstvetenskap, bra fakta om bilder och dess betydelse i samhället från framförallt 1800-talet, men ger även en bra beskrivning över grafikens historia och utveckling, samt kompletterande upplysningar om grafiska tekniker.

Bakgrund

Krogen Amerika är ett av de äldsta trähusen som står kvar på sin ursprungsplats i Linköpings kommun. Många andra flyttades under 1940-50-talet till Gamla Linköping för att bevaras, då Linköping expanderade kraftigt på grund av företaget SAAB. Där blev de en del av den artificiellt konstruerade ”småstad” som Gamla Linköping utgör. Liknande processer, för att rädda stadens äldre bebyggelse, skedde i exempelvis Wadköping i Örebro, medan man i Gävle lät området Gamla Gefle stå kvar på sin ursprungsplats och stadsomvandlingen skedde istället runtomkring de gamla husen.⁷

Krogen Amerika har en lång och brokig historia. För att ge en djupare bakgrund innan huvudkapitlet tar vid, ges en översikt över grafikens historia och tekniker, en kortare historisk återblick över rivningsvågen i Sverige samt en beskrivning av föreningslivets uppkomst.

Kort sammanfattning över grafisk historik och teknik

Grafik (kommer från ordet ”grafein” och betyder ”rista” på grekiska) är ett samlingsnamn för bilder som via en tryckpress överförts på ett papper, tyg eller annat material från en infärgad platta. Denna kan vara av kopparplåt, sten, plast eller

⁷ www.gamlalinkoping.info/index.php/sv/mer-om-oss/historik 2012-12-19 samt Ingrid Martins Holmberg *På stadens yta* Makadam Förlag, Göteborg 2006, sid 154

pappskiva som går att dra genom en tryckpress. Det är avtrycket på pappret som är slutresultatet, och alltså inte den infärgade tryckplattan. Ett annat kännetecken för grafik är att det går att mångfaldiga bilden. Tekniker man bör känna till är följande:

Högtryck- Bilden ristats i en platta, och infärgas på de sparade delarna. Exempelvis trä- eller linoleumsnitt. Xylografi är en form av träsnitt där man gör bilden på endträet i en stock av hårt träslag, vanligen päron eller buxbom. Här slipper man träets egna ådringar och kan göra mycket detaljrika bilder.

Djuptryck- Bilden ristats eller etsas med hjälp av järnklorid eller syror i plåten och färgen tas upp i de djupa delarna i plåten. Vanliga tekniker är tornålsgravyr och etsning. Kopparstick och mezzotint är äldre, mekaniska tekniker som kräver stort tålamod och ett skickligt handlag.

Plantryck- Här har tryckytan samma nivå som övriga ytan, men skiljs åt genom exempelvis att vatten och fett stöter bort varandra. Stenlitografi och screentryck används ofta för flerfärgstryck.⁸

De första trycken man känner till är från Kina, tidigt 800-tal. Det är träsnitt och tryckta på rispapper. I Europa började man först på 1400-talet att tillverka kopparstick och träsnitt då pappret och boktryckarkonsten introducerats av Gutenberg. Man utnyttjade grafik till främst illustrationer i böcker, ikonbilder och spelkort, som man efter tryck ibland handkolorerade. Kopparstickens mästare tillskrivs ofta Albrecht Dürer(1471-1528). På 1500-1600-talet utvecklades de så kallade etsningsteknikerna. De kompletterade de mekaniska teknikerna och gav möjlighet till friare teckning, eftersom linjen ritades i plåten, som först täckts med en skyddande hinna av exempelvis vax. Därefter etsade man in linjerna i plåten med hjälp av syror. Rembrandt(1606-1669) tillhör de stora banbrytande konstnärerna inom etsningstekniken. Under 1700-talet fick akvatintetsningen sitt stora genombrott. Främst bör här nämnas Francisco Goya(1746-1828) som bland annat skildrade Spanska självständighetskriget med sin serie etsningar som han kallade för ”Krigets

⁸ Lena Johannesson *Den massproducerade bilden* Carlssons Bokförlag, Stockholm1997, sid 22-30 samt Philip von Schantz *Vad är grafik?* Bonniers Grafiska Industrier, Stockholm 1984, sid 9-10, 18-26,78-79,82 samt 93

fasor”. Akvatintetsningen är en plåt som försetts med ett tunt lager av asfaltspulver, som ett raster, vari man sedan kan etsa fram olika gråtoner, där en allt mörkare yta framträder ju längre tid man etsar plåten i syra. Tekniken ger stora möjligheter till måleriska ytor, utan att behöva använda sig av täta linjer, för att skapa valörer.⁹

På slutet av 1700-talet fick träsnittet en renässans tack vare xylografin. Med sin unika förmåga till detaljrikedom användes tekniken för att bland annat massproducera bilder till tidningar och böcker.¹⁰

År 1789 uppfanns stenlitografin av Alois Senefelder(1771-1834) och tekniken tog snabbt över i både press och reklambilder. Flerfärgstryck blev oerhört populärt.

Konstnärer som behärskade denna teknik till fullo var bland annat Henri Toulouse-Lautrec(1864-1901) som gjorde sig känd främst för sina affischer och Honoré Daumier(1808-1879) med sina politiska och samhällskritiska karikatyrbilder.

Seriegräfin/silkscreen fick ett stort genombrott under mitten av 1900-talet, där Andy Warholds(1928-1987) serieliknande bilder av Marilyn Monroe blivit klassiker.¹¹

Idag används en mängd nya tekniker, (exempelvis fotopolymer och riston) där just fotobaserade bilder ligger i fokus. Men det blandas också friskt med olika tekniker, tryckta på samma papper, för att hitta ett eget uttryck i bilden. Många konstnärer utnyttjar grafikens alla uttryckssätt och tekniker. Datorerna har banat väg för en ny genre där både bild och tryck görs via datorn. Det diskuteras på olika plan om detta är originalgrafik eller ”bara” utskrifter. Jag lämnar det öppet för var och en att avgöra i framtida diskussioner.

Grafik som egen konstart och begreppet originalgrafik började användas i slutet av 1800-talet, mycket i samband med Axel Tallbergs grafiskola i Stockholm, som startades 1895. Här lärde man framförallt ut traditionell, svartvit koppargrafik i detaljerade, realistiska stildrag. I landets södra delar var man starkt influerade av måleriet och den grafik som kom att dominera här var mycket mer vågad vad gäller fantasifulla experiment.

⁹ *Grafiktriennalen 5 April- 19 Maj 1986* Ekblads, Västervik 1986, sid 51

¹⁰ Lena Johannesson *Den massproducerade bilden* Carlssons Bokförlag, Stockholm 1997, sid 24

¹¹ *Grafiktriennalen 5 april- 19 maj 1986* Ekblads, Västervik 1986, sid 52-54

”En grafisk verkstad är ett slags laboratorium. Det man laborera med är naturligtvis både teknisk apparatur och den bild, som är på väg ut ur konstnären”

Detta är ett citat av konstnären och grafikern Bertil Lundberg (1922) som framförallt förespråkade automatismen. Han startade 1964 Grafikskolan Forum i Malmö, som han drev fram till 1995, då Malmö konsthögskola tog över verksamheten.

Skolan fick flytta runt i ett flertal äldre hus, som revs, innan man slutligen hamnade i ett magasinshus från 1840-talet. Intresset för grafik hade vuxit under större delen av efterkrigstiden och behovet var stort för både redan etablerade konstnärer och intresserade amatörer att lära sig såväl de grafiska teknikerna som tryckkonsten.

Grafikskolan Forum var en renodlad grafisk utbildning, där man lärde sig både att arbeta som hantverkare och konstnär. (Traditionellt har det under århundraden varit skilda yrken. Konstnären gjorde en originalbild som en gravör sen överförde på kopparplåten. Många gånger anlätades också en professionell tryckare.)

Nu fick man under ledning av Bertil Lundberg lära sig alla moment i grafikens konststart. De tekniska experimenten fick ta stor plats, vilket ledde till att konstnärerna kunde hitta sitt egna uttryck i bilden. Detta resulterade i skickliga grafiker, i såväl tekniskt förfarande som konstnärlig bildkvalité. På 70-talet blev många av Grafikskolan Forums elever uppmärksammade, även internationellt, i sina utställningar för sin hantverksskicklighet och sin egenartade grafik. Intresset för grafik ökade explosionsartat.¹² I kölvattnet av detta uppkom flertalet grafiska verkstäder i Sverige, varav, förutom Krogen Amerika, jag nämner två länge fram i uppsatsen.¹³

Rivningsvågen under mitten av 1900-talet

Innan 1850-talet var städerna i Sverige, förutom Stockholm och Göteborg, fortfarande väldigt små. De liknade mest byar, som livnärde sig på jordbruk och hantverk. Husen var enkla och låga, ofta gjorda av trä och placerade tätt intill varandra. Vanligtvis låg de även granne med stall och lador för svin och kreatur. Runt mitten av 1800-talet ökade livsmedelsförsäljningen från landsbygden. Borgarna drev stadsnäringarna och

¹² Kristina Mezei *Arvet efter surrealismen Grafikskolan Forum 1964-1991* Bokförlaget Signum, Lund 1998, sid 43,79,84-85,88 samt 161

¹³ <http://www.grafiskasallskapet.se> 2012-01-02

ett behov av en mer strukturerad stadsbild tog form. Skolor, sjukstugor, läroverk och andra offentliga inrättningar, som förut varit inhysta i privata präst- eller borgarhus, fick nu egna byggnader. Industrialismen och den växande befolkningen ökade invånarantalet i staden och behovet av bostäder var enormt. Stenhus i flera våningar förespråkades istället för de brandfångda trähus som tidigare varit dominerande. Detta bidrog till den första rivningsvågen. Små trähus, oftast bostäder åt lägre bemedlade samhällsmedborgare, fick ge plats till större affärspalats och putsade flervåningshus med dekorativa fasader. (Här kan man förmoda att Krogen Amerika klarade sig just på grund av att det var ett hem byggt för en borgarfamilj.)

Med 1874-års byggnadsstadga tillkom den första riktiga planlagstiftningen i Sverige. Huvudsyftet var att motverka stadsbränder, genom att bredda gatorna, undvika trämaterial i nybyggnationer och anlägga större kvarter med öppna ytor.¹⁴

Efter andra världskriget inföll en ny era och landets ekonomi växte sig stark.

I samband med att riksdagen lade fram en ny social bostadspolitik kom 1947 års Byggnadslag, vilken innebar att kommunerna, istället för staten, fick bestämmanderätt över stadsplaneringen. Bebyggelse i tätorter fick uppföras endast om det fanns en planritning, vilken förfogades av kommunen. Nu ville man förnya och ta bort den äldre bebyggelsen. Den rådande högkonjunkturen bidrog även till ett krav på fler och modernare lägenheter i staden. En så kallad ”sanering” skulle genomföras i städernas bostadskvarter. Lägenheter skulle få bättre isolering och värmebehållning och utrustas med moderna kök och badrum. Man talade om standard och funktion. Kvarter skulle separeras från industrilandskapen för att ge ett bättre luft och boendeklimat.

Bostadsbristen fortsatte dock att öka under hela 50-talet och i början av 60-talet började så den stora rivningsvågen i städerna. Och nu gick det undan.¹⁵

Man ville modernisera och förnya hela stadsbilden. Behovet av stora varuhus, så som EPA och Domus var, förutom bostadsbristen, en av anledningarna. En annan var att vi

¹⁴<http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/Lagens-innehall-utveckling/> 2013-01-19 samt Boris Schönbeck *Stad i förvandling* Dagmar Design AB, Byggeforskningsrådet, Stockholm 1994, sid 18-19, 33, 36 samt 39

¹⁵ <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/Lagens-innehall-utveckling/> 2013-01-19 samt Boris Schönbeck *Stad i förvandling* Dagmar Design AB, Byggeforskningsrådet, Stockholm 1994, sid 82-83, 116, 212

blev alltmer beroende av bil och således ökade behovet av parkeringsmöjligheter i innerstaden, varpå vägar breddades. Samtidigt växte småsamhällen i stadens närhet upp till följd av avfolkningen av landsbygden. Under slutet av 60-talet byggdes enorma förorter i utkanten av stadens centrum i det så kallade Miljonprogrammet, för att råda bot på den akuta bostadsbristen. I spåren av detta kom många kulturhistoriskt intressanta hus, ibland hela kvarter, att rivas. Många gånger var motsättningarna mellan de boende i kvarteren och politikerna starka. Ett exempel är Hagaområdet i Göteborg, som nämns i slutdiskussionen. Rivningsvågen fortsatte en bra bit in på 70-talet, tills trenden vände och man fick upp ögonen för den historiska skatt stadens äldre bebyggelse utgjorde.¹⁶

Den 1 januari 1989 infördes en ny lag; Lagen(1988:950) om kulturminnen(KML), och här finns nedskrivet skydd för byggnader och anläggningar som förklarats som byggnadsminnen. Det är länsstyrelsen som fattar beslut om vilka byggnader som får benämnas som byggnadsminnen.

I Riksantikvarieämbetets KML 3 kap 1 § står att *”en byggnad som är synnerligen märklig genom dess kulturhistoriska värde, eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde, får förklaras som byggnadsminne.”*¹⁷

Stenhusgården, som ligger granne med Krogen Amerika, räknas som byggnadsminne. Krogen Amerika är däremot K-märkt och ligger under kommunalt ansvar och beskyddas av Boverkets Plan- och bygglag(PBL) (2010:900) Kapitel 8.¹⁸

Nedan följer en beskrivning av benämningarna Byggnadsminne och K-märkt:

Alt 1 – Byggnadsminne enligt Kulturminneslagens 3:e kap. Varje byggnadsminne har ett beslut som innehåller skyddsbestämmelser oftast både utvändigt och invändigt samt ett skyddsområde som inte ytterligare får bebyggas eller förändras.

Alt 2 – K-märkt med skyddsbestämmelse i en detaljplan i Plan och Bygglagen , t ex

¹⁶ <http://www.ne.se/miljonprogrammet> 2013-01-10 samt Boris Schönbeck *Stad i förvandling* Dagmar Design AB, Byggeforskningsrådet, Stockholm 1994, sid 322 samt 368

¹⁷ Agneta Thornberg Knutsson *Byggnadsminnen-principer och praktik* Göteborg 2007, sid 76 samt 149 och <http://www.raa.se/lagar-och-stod/kml-kulturminneslagen/vagledning/byggnadsminnen-3-kap/> 2013-01-08

¹⁸ <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.htm> 2013-01-08

byggnaden får inte rivras, samt mer detaljerat skydd av befintliga delar av byggnaden. Gällande detaljplan innehåller följande.

Q : Kulturresevat – vilket innebär att användningen ska anpassas till de kulturhistoriska värdena.

q : Värdefull miljö – Ändring av en byggnad för inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen.

q 1: Byggnaden får inte rivras.

Administrativa bestämmelser:

- Marklov krävs för trädgård

-Bygglov krävs för underhållsåtgärder av betydelse.¹⁹

Eftersom Krogen Amerika är K-märkt är det således Linköpings kommun som hanterar huset. Här är föreningsmedlemmarna beroende av att kommunen handhåller med antikvariskt kunnig personal som känner till Boverkets nya regler i PBL. Föreningen Krogen Amerika har hittills inte haft några synpunkter på husets skötsel och beskydd. Relationen mellan föreningen och kommunen är vid dags datum god, vilket är en nödvändighet för bevarandet av KrogenAmerika.

Kort sammanfattning över svenskt föreningsliv

En konstnärsförening är en så kallad livsstilsförening, där medlemmarna har samma intressen och driver verksamheten tillsammans. Ofta är den ideellt styrd. Det innebär att man ska ha en styrelse med regelbundna möten och skrivna stadgar för hur föreningen skall skötas. Den är helt privat, skild från statliga och offentliga myndigheter, och har inget ekonomiskt vinstintresse. Allt överskott går oavkortat till föreningens kassa för att komma alla medlemmar till nytta i form av exempelvis inventarier eller löpande utgifter. Medlemmarna förväntas arbeta ideellt och utan personligt vinstintresse. Vanligen drivs en förening på lokal nivå.

Denna folkrörelse har sitt ursprung från perioden 1850-1920, då stora förändringar skedde i Sverige. Industrialiseringen tog fart, de moderna kommunerna bildades och

¹⁹ Telefonsamtal och mejlkorrespondens med Per Jernevad, Bebyggelseantikvarie på Kultur och Samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen i Östergötland, 2012-12-14 samt 2013-01-08

skildes ifrån kyrkan, allmän rösträtt för män(1918) och kvinnor(1921)skrevs in i lagen, och därmed hade vi ett fullgott demokratiskt styre. Detta bidrog till en vilja att gå samman för gemensamma intressen och ändamål. De största folkrörelserna var väckelserörelsen, frikyrkorörelsen, nykterhets-och arbetarrörelsen. Svenskarna blev ett folk som fick en vana i att sluta sig samman i gemensamma intressen och/eller sakfrågor, och så småningom bildades föreningar och studieförbund inom det flesta kategorier. Under 60-talet växte nya rörelser fram som framför allt hade sin utgångspunkt i kvinnans ställning, miljö- och samhällspolitiska frågor. De senaste fyrtio åren har antal föreningar stadigt ökat. Sverige är unikt i dessa sammanhang. Enligt Statistiska centralbyråns (SCB) uträkning år 2003, var hela 90 % av landets befolkningen anslutna till någon form av förening. Idag är de flesta fristående och konstnärliga sammanslutningar drivna som ideella föreningar.²⁰

Krogen Amerika

Exteriören

På innergården i hörnet på Läroverksgatan och Storgatan i Linköping ligger huset Krogen Amerika, eller EOLUS, som fastighetsbeteckningen är i stadsarkivet. Det ligger mittemot Stenhusgården och intill moderna, grå loftgångshus i trä. Hela huset ger ett solitt intryck. Det är kompakt och lågt nedsjunket, och har liksom ”lagt sig tillrätta” på sin plats. Det är ett timrat borgarhus i en våning med ett sadeltak av enkupigt taktegel i bränd lera. Huset är långsmalt med spröjsade tvåluftsfönster. Denna typ av byggnation var mycket vanlig under 1700-talet, både i staden och på landsbygden.²¹ Gavlarna på Krogen Amerika har dock någon gång fått en beklädnad med stående panel och springläkt.²² Huset omges på två sidor (de som vetter mot gatorna) av ett högt, rödmålat träplank, vilket skapar en ombonad känsla på innergården.²³ Huvudentrén har en ståtlig, gråmålad pardörr med överliggande

²⁰ Torsten Olsson *Från Predikanter till Aktivister* Förlags AB Björnen, Borlänge 2008, sid 7-10, 45-47, 159 samt 162

²¹ sid 52-53, 136

²² Se bild 1 och 2 i Bildbilagan

²³ se bild 3 samt 9 i Bildbilagan

fönster. Den nås från innergården via en dubbel fritrappa i trä. Den andra entrén vetter mot Storgatan. Det är en något smalare pardörr med en stor, täljd träprydnad ovanför med namnet Krogen Amerika i grått, som leder direkt in till det rum som idag används som galleri.²⁴

Under 1700-talet började man rödmåla finare trähus för att de skulle efterlikna de mer dyrbara tegelbyggnaderna i staden. Den faluröda färgen hade (och har) en skyddande effekt på träet och eftersom man ville ha en harmonisk stadsbild var det även ur estetisk synvinkel att föredra samma färg på stadens alla trähus. Detta var under 1700-talet ett typiskt utseende för ett trähus i stadsmiljö. På landsbyggden var husen fortfarande omålade och hade en silvergrå patina. Först i början av 1800-talet började man rödfärga stugorna på landsbyggden, och den klassiskt svenska idyllen, med faluröda stugor och gröna skogar blev en allt vanligare syn. Under en period i början på 1800-talet var Krogen Amerika gulmålat, då detta var ett framträdande stildrag på stadens husfasader i sten. Den gula linoljefärgen var dyrbarare än den röda slamfärgen och man ville ge en illusion av välstånd genom att även gulfärga trähusen. Av samma orsak satte man under samma period in sexdelade tvåluftsfönster i den norra delen av byggnaden.²⁵

I början av 1900-talet öppnades en ingång på västra delen, från Läroverksgatan. Under den senaste restaureringen, som skedde i början av 1980-talet, återställde man dock husets utseende till originalutförande genom att man bland annat satte in fyrdelade tvåluftfönster i norra delen. Man flyttade även ingången från Läroverksgatan till innergårdens norra sida. Dels av estetiska skäl men också för att göra huset tillgängligt för handikappade.²⁶ Det finns tre skorstenar, som i dagsläget inte används då alla husets kakelugnar och vedspisen i köket har fått igenpluggade rökgångar eftersom godkänd besiktning saknas. Troligen för att de var i för dåligt skick för att med ekonomiskt försvarbara medel återställas till säker och lämplig uppvärmning av huset. Idag värms huset av elelement.

²⁴ Handsnidad av grafiker Jan Kindå, under 1990-talet

²⁵ Cecilia Björk, Laila Reppen *Så byggdes staden* Stockholm 2003, sid 53, 87, 89, 93, 130 samt 150

²⁶ Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 8-10

Interiören

Huset följer en tidstypisk planlösning, med mindre rum som ligger i fil med ett större allrum.²⁷ Vinden har två sidokammare och ett stort kallutrymme i mitten.²⁸ Från östra sidans entré kommer man in i en hall, med knuttimret synligt som är stänkmålat direkt på träväggarna. Till vänster ligger köket, där den gamla murade vedspisen med bakugn finns bevarad.²⁹ Enligt Jonna Stewénus finns handlingar som påvisar att denna tillkommit 1821.³⁰ Köket har troligen ursprungligen legat i en annan del av huset, eftersom man under restaureringen där fann dekormålningar, vilket inte förekom i kök.³¹ Taket är bemålat med dovt, röd temperafärg. Innanför köket ligger det som förr kunde fungera som en pigkammare.³² Numera står här en stor litografipress, hyllor, skåp och bänkar med material och stora litografiska stenar. I hörnet finns en kakelugn. Om man går rakt fram i hallen kommer man till den stora salen.³³ Här fann man under restaureringen en väggdekoration med akantusslingor målade på trästockarna. Denna vägg är nu beklädd med gipsskivor, och över det påskruvade träskivor. Dels för att bevara målningen, men också för att kunna använda väggen att spänna upp nytryckta grafiska blad på tork.

Väggen som vetter mot Läroverksgatan i rummet kantas av fyra stora fönster. Utmed dessa löper en lång arbetsbänk. Även här finns en kakelugn. Detta rum fungerar nu som tryckrum. Här finns en större och en mindre tryckspress, skåp, värmehållare för infärgning av plåtar och vattenbad för blötläggning av papper.³⁴ I fil med stora salen ligger till vänster ett större och ett mindre avslutande rum. Det första är ett arbetsrum

²⁷ Cecilia Björk, Per Kallstenius, Laila Reppen *Så byggdes husen 1880-2000* Formas Förlag, Stockholm 2003, sid 30 samt 32

²⁸ Se bild 4 samt 5 i Bildbilagan

²⁹ Se bild 6 och 7 (rum V) i Bildbilagan

³⁰ Jonna Stewénus Antikvarisk expert på Östergötlands Museum under restaureringen av Krogen Amerika 1980-1982. Telefonintervju 2012-11-15

³¹ Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 10

³² Se bild 8 (rum VI) i Bildbilagan

³³ Se bild 9 (rum II) i Bildbilagan

³⁴ Se bild 10 och 11 (rum II) i Bildbilagan

med värmeålllar, en plåtsax samt annan teknisk utrustning för grafik. Allra längst in ligger det så kallade syrarummet.³⁵ Här finns ett dragskåp med frånluftssystem och ett lager med kemikalier. Till höger om stora salen finns ett litet rum som man nu använder som torkrum för tryckt grafik. Här spänner man upp de nytryckta bladen på stora skivor för att de ska bli släta. Direkt efter detta ligger det rum som idag används som galleri.³⁶ Här finns också utgången på husets gavel som vetter mot Storgatan. Längst in till höger finns en mindre toalett med handfat.

Även om huset är omgjort till en grafisk verkstad finns mycket av det ursprungliga bibehållet. Förutom kakelugnarna finns de limfärgade trätaken bevarade. I hallen och i lilla tryckrummet till vänster om stor salen finns bemålade taklister, troligen från tidigt 1800-tal.³⁷ Alla rum, förutom köket och toaletten, har de breda, ursprungliga golvplanken bevarade. Den murade spiskåpan i köket med tillhörande vedugnen är orörd och det engelskt röda taket har synliga takbjälkar.³⁸

Husets övre våning har fungerat som kallvind med ett rum i vardera hörnet som tidigare använts som uthyrningsrum. Sannolikt fanns då i båda rummen en vedspis, som någon gång under 1800-talet ersatts med de nu befintliga kakelugnarna. Liksom övriga kakelugnar i huset är dessa vitglaserade, med ornamenterade krön, vilket var tidstypiskt under 1800-talets senare hälft.³⁹ 1997 gjordes en omfattande renovering och isolering av vinden. Det stora rummet i mitten inreddes för att användas till materiallager och arbetsrum. Sidokammarna fick golv och väggar tidsenligt renoverade.⁴⁰

³⁵ Se bild 12 (rum VIII) i Bildbilagan. Syrarum är där man etsar sina plåtar

³⁶ Se bild 13 (rum VII) i Bildbilagan

³⁷ Se bild 14 och 15 i Bildbilagan.

³⁸ Se bild 7 i Bildbilagan

³⁹ Se bild 16 och 17 i Bildbilagan

⁴⁰ Se bild 18 i Bildbilagan

Åren 1704-1980 Privatbostad , krog och lagerlokal

På gården där Krogen Amerika ligger finns även den så kallade Stenhusgården.⁴¹

Detta hus, som idag ligger på Storgatan 52, härstammar från senmedeltiden. Det tillhörde från början sannolikt ett flertal mindre uthus i trä till gården.

Ursprungligen var huset byggt som residensgård till ett prebende inom Domkyrkan i Linköping. Under medeltiden var staden itudelad med större stenhusgårdar. De kyrkligt verksamma hade sina byggnader i kvarteren kring Domkyrkan och vid St. Lars kyrkan bodde borgarna i stadsdelar bestående av trähus.⁴² År 1527 tog Staten, då kallad Kronan, över alla byggnader som tillhörde kyrkan. År 1550 kom gården att tillhöra en skolmästare Peder Follingius. Därefter följde en ström av olika ägare, bland andra rådman Nils Jonsson, borgare Gustaf Jonsson och borgmästare Nils Svensson. 1627 tillhörde egendomen biskop Jonas Kylander. Slutligen såldes hela fastigheten 1696 till lektor Arvid Boraenius.

Efter den stora statsbranden i januari år 1700 förstördes en stor del av Linköpings gårdar och hus, bland annat de trähus som hörde till Stenhusgården. Lektor Arvid Boraenius fick då 100 riksdaler silvermynt i ersättning av Kronan för att uppföra en ny byggnad på samma plats. År 1704 stod Krogen Amerika färdigt; ett borgarhus i trä, som vid tiden bestod av fem rum och kök. 1737 såldes fastigheten av Boraenius arvingar, hans två döttrar, till lektor Martin Lindén, som 1769 i sin tur ärvdes av hans son Johan Henrik Lindén. 1791 tog handlare Anders Westring över och byggde om Stenhusgården till en handelsbutik. Efter det följde en rad ägarbyten och nio olika handlare huserade i fastigheten. Kring 1800-talets början blev behovet av lägenheter stort allteftersom stadens invånarantal växte. Runt 1820 gjordes vinden på Krogen Amerika om till mindre lägenheter för uthyrning. Här finns ovanför dörren till högra rummet fortfarande en namnskylt på den som senast bodde i en av lägenheterna; maskinarbetare Gustav Leander.⁴³ Man hyrde även ut rummen på nedre våningen.

⁴¹ Se bild 19 i Bildbilagan

⁴² Pastorat vars inkomst utgjorde lön till någon med annan tjänst i kyrka eller skola, under medeltiden domkapitlets ledamöter, efter reformationen biskopar, lektorer och professorer.
<http://www.ne.se/prebende> 2012-11-15 samt Rikard Hedvall, Karin Lindeblad *Det medeltida Östergötland* Historiska Media, Lund 2007, sid 104-105

⁴³ se bild 20 i Bildbilagan

1841 såldes hela gården till källarmästare Johan Petter Stillman som genast startade en krog i det röda huset.⁴⁴

Man tror att namnet Krogen Amerika uppkom vid ungefär denna tid. Det var då som den stora massutvandringen tog fart och över en miljon svenskar emigrerade till Amerika.⁴⁵ Enligt Lars Hoffsten fungerade Krogen Amerika inte bara som restaurang under denna tid, utan även som en slags tidig resebyrå, där man fick tips om biljetter och tillvägagångssätt inför resan över till Amerika. Här träffade man också de som återvänt hem och som kunde berätta om situationen för eventuella släktingar på andra sidan Atlanten. Liknande företeelse skedde på Café Colombia i Kisa, som man vet fått sitt namn efter just upptäckaren av Amerika; Christofer Columbus(1451-1506).⁴⁶ Skriftliga dokument saknas alltså för namnet Krogen Amerikas uppkomst, men av de berättelser Hoffsten framfört och med historiken över svenskarnas utvandring till Amerika får man förmoda att Krogen Amerika fått sitt namn av just denna historiska händelse.⁴⁷

När Johan Petter Stillman dog tog hans änka Christina Stillman över och fortsatte driva krogverksamhet i huset. Det finns dokumenterat att hon dömdes för olaga brännvinsutskänkning minst fem gånger. Änkan Stillman gick till slut i konkurs och gården såldes på auktion. Hon bodde dock kvar i huset och fortsatte i lönndom med sin krogverksamhet fram till sin död 1886. Åren 1848-1852 bodde en skomakare vid namn C M Lindgren med fru och fosterdotter i en av husets lägenheter. 1854 ägdes åtminstone delar av gården av trädgårdsmästare Carl Jakob Kiernander från Gammalkil. Det har sannolikt passerat många fler hyresgäster genom åren, men detta finns inte dokumenterat någonstans. Det drevs i det röda trähuset krogverksamhet ända fram till mitten av 1900-talet. Därefter användes huset endast som lagerlokal åt bland annat en möbelaffär, som var inhyst i Stenhusgården.

⁴⁴ Gunnar Elfström, *116 Hus i Linköping* Förlaget Futurum, Linköping 2001, sid 62 samt Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 1-8

⁴⁵ <http://www.ne.se/svenskamerikaner> 2012-10-28

⁴⁶ <http://www.ne.se/christofer-columbus> 2012-10-30

⁴⁷ Intervju i Krogen Amerikas kök med Lars Hoffsten, 2012-10-30

1959 köpte Linköpings kommun hela gården, vars egentliga huvudsyfte var att bevara grannhuset Stenhusgården. 1961 togs det första steget till bevarandet av Krogen Amerika som ett kulturhistoriskt minnesmärke i den nya stadsbilden. Planarkitekt Erwin Gräff var den drivande i frågan. Han ansåg att huset fyllde en viktig funktion på plats. Det kunde fungera som ett riktmärke för den övriga planeringen av stadskärnan, och gav också en bild av hur det såg ut i staden på 1700-talet.⁴⁸ Men det skulle ta många år innan hans visioner blev förverkligade. Intresset för äldre och kulturellt värdefulla hus var svagt under 60-talet. Nya tiders ideal och moderna bostäder låg i fokus. Krogen Amerikas brist på löpande underhåll gjorde att huset förföll ganska snabbt.

1977 tillsatte Linköpings kommuns Beredningsutskott en arbetsgrupp som skulle verka för bevarande av Linköpings äldre bebyggelse. Man insåg nu vikten av att bibehålla husen för att få en varierande och levande stadsbild. Huset Krogen Amerikas låg inom dessa ramar och man betonade i ett sammanträdesprotokoll det betydande värdet av Krogen Amerika.⁴⁹ Det är i dags datum det enda enplanshus i trä från tidigt 1700-tal som står kvar på sin ursprungsplats.⁵⁰

Åren 1980-1981 Föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika

Den 5 maj 1980 bildades föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika, bestående av en grupp entusiastiska och kulturintresserade eldsjälar.

Styrelsen bestod av Lars Nyberg(ordförande), Sten Vigren(vice ordförande), Bo Sundberg(kassör), Karl-Otto Orrhagen(sekreterare), Eskil Näslund(vice sekreterare) L-O Tiderman(PR-ansvarig), Bertil Andersson, Lennart Sjöberg samt Åke Hjalmer. Ändamålet var i första hand att bevara huset på sin ursprungsplats och återställa det till dess originalutseende. Men det fanns redan från början planer på att verka för en restaurering för att där kunna driva en grafisk verkstad. Man ville även hålla öppet för kursverksamhet, galleri och eventuellt övernattnig för gästgrafiker.

⁴⁸ Gunnar Elfström *116 Hus i Linköping* Förlaget Futurum, Linköping 2001, sid 62

⁴⁹ Sammanträdesprotokoll, Kommunstyrelsens Beredningsutskott, Linköpings kommun, 1979-01-08, Dnr 1973.879 036.271

⁵⁰ Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 1-2

Föreningen välkomnade alla stödjande medlemmar.⁵¹ Efter årtal av diskussioner om huruvida man skulle riva eller bevara huset beslutade så Kulturnämnden i Linköpings kommun år 1981 att låta bevara och restaurera Krogen Amerika.⁵² Det var dock inte officiellt bestämt vilken verksamhet huset skulle bedriva. Kulturnämnden ansåg det vid tidpunkten alltför omfattande och kostsamt att anordna en grafisk verkstad i huset.⁵³ Men efter många diskussioner och påtryckningar från föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika, med Orrhagen i spetsen, kom så ett beslut i januari 1983 från Kommunstyrelsens Beredningsutskott om ett godkännande av Krogen Amerikas framtid som grafisk verkstad.⁵⁴

Mellan åren 1980-1981 hade man sammanlagt nio protokollförda styrelsemöten, där man planerade verksamheten. I samband med beslutet av Kulturnämnden att bevara huset, anslog Linköpings kommun 800 000 kr i bidrag för upprustning av huset.⁵⁵

Åren 1981-1983 Restaureringen av Krogen Amerika

Detta kapitel är baserat på personliga intervjuer med Lars Hoffsten 2012-10-30 samt Caroline Färnström 2013-01-04 i Krogen Amerikas kök, där allt började för drygt 30 år sen. Det blir långa intervjuer, som många gånger halkar in på personliga minnen. Som tidigare nämnts används därför uteslutande skrivspråk, eftersom talspråk skulle ta alltför stor plats som löpande text i uppsatsen. Övriga källor är protokoll och dokument som finns bevarat i huset samt den litteratur jag beskriver i kapitlet *Material och litteraturoversikt* på sidan 9.

Karl-Otto Orrhagen(1915-1984), pensionerad lektor med ett förflutet som kommunpolitiker, var en av de mest drivande aktörerna i bevarandet av Krogen Amerika. Det var också han, som genom sina kontakter i Stadshuset, till slut fick

⁵¹ Stadgar för Föreningen för bevarandet av Krogen Amerika, 1980-05-05

⁵² Sammanträdesprotokoll, Fastighetsnämnden, Linköpings kommun, 1981-03-25, Dnr 102/81 039

⁵³ Sammanträdesprotokoll, Kommunstyrelsens Beredningsutskott, Linköpings kommun, 1981-04-13, Dnr 1980.389 007.657

⁵⁴ Sammanträdesprotokoll, Kommunstyrelsens Beredningsutskott, Linköpings kommun, 1983-01-10, Dnr 1982.616 023.753

⁵⁵ Föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika, Verksamhetsberättelse för tiden 1980-1981, Linköping 1982-03-01, Undertecknat Karl-Otto Orrhagen

kommunen att få upp ögonen för huset och dess betydelse som ett kulturhistoriskt inslag i stadsbilden. Det grundläggande syftet var att just rädda och restaurera själva huset, men någon idé vad det skulle användas till hade man inte till en början.

Karl-Otto Orrhagen fick 1980, via sin vän och grafikern Folke Gullby(1912-1982)⁵⁶, kontakt med Linköpingskonstnärerna, som sedan 1965 hyrt Stenhusgården för ateljéverksamhet med tillhörande galleri. Till och från under årens lopp hade man uttryckt en önskan om en grafisk verkstad. Nu såg man här en möjlighet i Krogen Amerikas lokaler. Orrhagen såg genast en stor potential i huset för ändamålet. Han organiserade arbetet och skötte alla kontakter med berörda i kommunen.

De konstnärer som engagerade sig i planeringen av verkstaden var Göran Littorin, Hans Björn, Björn Svensk, Lars Hoffsten, Olof Häggqvist och Allan Horsak. Detta var inte offentligt, föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika drevs i första hand för att rädda huset som kulturminne, inte med avsikten att det skulle bli en grafisk verkstad. Men tanken fanns där hela tiden, under den tvååriga process som ledde till beslutet av Linköpings kommun att ge tillstånd för en grafisk verksamhet.

1982 påbörjades ett stort arbete med restaureringen av huset för de 800 000 kr föreningen erhållit i bidrag från kommunen. Ett grundläggande krav från kommunen var att det skulle återställas i sitt ursprungsskick. Under åren hade interiören förändrats åtskilliga gånger. Man hade bland annat stenputsat och målat över de handmålade timmerstocksväggarna och ovanpå det fanns tjocka lager av tapeter. Under de decennium som huset stått tomt saknades dessutom kontinuerligt underhåll, vilken bidragit till att huset var i mycket dåligt skick.⁵⁷

Av de konstnärer som deltog i renoveringen av Krogen Amerika bör nämnas Bertil Andersson samt hans son Jesper Andersson, Hans Björn, Henry Hermansson, Lars Hoffsten, Göran Littorin, Stina Opitz, Sture Söberg, Peter Uhr och Lena Wiklund.

Arbetet med restaureringen löpte över drygt ett år, under noga övervakning av Jonna Stewénus, som vid tidpunkten var anställd på Östergötlands Museum, och fungerade som antikvarisk expert. Hon hade som huvuduppgift att se till att huset återställdes så

⁵⁶ Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 14-16

⁵⁷ Intervju i Krogen Amerikas kök med Lars Hoffsten, 2012-10-30

långt som möjligt till sitt ursprungliga utseende. Här fick man dock kompromissa lite eftersom huset även var tänkt att fungera som en grafisk verkstad.⁵⁸ Ett exempel är väggmålningarna i salen, som man täckt över med skivor av gips och trä. Dessa fungerar dels som skydd åt väggmålningarna, men också som en yta att spänna upp nytryckta grafiska blad för torkning. De går dock lätt att skruva ner skivorna för att återigen blottlägga väggen och målningarna.

Konstnärerna rensade bort tonvis med bråte och skräp som i årtionden samlats i huset. Man plockade varsamt bort lager efter lager av tapet från de handmålade originaltaklisterna.⁵⁹ Enorma mängder med stenputsens knackades bort från alla väggar och målningarna i salen blottlades. Man handplockade bort tiotusentals nubbar från väggar och tak och bemålade sen innertaken med limfärg. Kökstakets bjälkar målades i röd temperafärg. Alla lister och foder målades med linoljefärg i den ursprungliga varma, grå tonen. De som var trasiga ersattes med specialgjorda i samma stil. Trägolven i alla rum slipades och oljades. Mycket av det trämaterial som användes vid restaureringen skänktes från Gamla Linköping.⁶⁰

Intresset från allmänheten var stort. Man fick under restaureringen många gånger besök av människor som var och en hade sin historia att berätta om huset. En man hade blivit född i det rum som nu är galleri. Andra hade varit hyresgäster i något av vindsrummen.

När Krogen Amerika var färdigrestaurerat påbörjades arbetet med att anordna grafikverkstaden. Orrhagen var idel stor entusiast och syntes ha kontakter överallt. Han köpte in överblivna karthurtsar från kommunens arkivdel att användas som förvaring av stora grafikpapper. Skrivbord och stolar skänktes från företaget SAAB då de inhandlat nya till sina kontor. Stora marmorskivor att använda som bland annat infärgningsbord för grafiska plåtar, skänktes av en bank som beställt ny inredning till sina lokaler. Tack vare Orrhagens unika förmåga att ta tillvara på begagnade inredningar blev det närmare 60 000 kr över då restaureringen och iordningställandet

⁵⁸ Telefonintervju med Jonna Stewénus, 2012-11-15

⁵⁹ Se bild 14 samt 15 i Bildbilagan

⁶⁰ Bengt Lundberg, Jonna Stewénus, Folke Gullby *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983, sid 10-13

av verkstaden var slutförd. För en del av summan inköptes ett förråd av grafikmaterial, så som tryckpapper, färg och grafikverktyg.

Den stora tryckspressen som inköptes till grafikverkstaden 1981 används än idag. Det är en så kallad ”Glemme-press”, designad av Lennart Glemme, lärare på Konstakademin i Stockholm. Lars Hoffsten och Göran Littorin hade eftersökt en sådan press och hittade till slut en som var till salu i Västervik för 30 000 kr. Denna inköptes av föreningen efter att Littorin provtryckt den och funnit den överlägsen alla övriga pressar som testats.

Litografipressen inköptes något senare med hjälp av konstnär Maud Zanderholm. Till denna medföljde ett större parti med litografiska stenar i marmor. Det införskaffades också en mängd teknisk utrustning så som plåtsax, kärl för etsningsbad, vattenbad för pappren, värmehållare för uppvärmning av plåtar vid infärgning samt ytterligare en tryckpress av mindre storlek. Grafikverkstaden började ta form.

Sommaren 1982 var husets yttre renovering färdigställd. Ytterligare några månader senare avslutades det sista av den inre renoveringen och grafikverkstaden stod nu helt färdig att användas. I samband med detta ansåg man att föreningen för Bevarandet av Krogen Amerika hade fullföljt sitt huvudsyfte och man bytte så småningom namn till Krogen Amerika-Grafikcentrum i Östergötland.⁶¹ Den 17 maj 1983 fick Karl-Otto Orrhagen hyreskontrakt för Krogen Amerika från Linköpings kommun och föreningen förklarades därmed invigd.⁶²

Åren 1983-2012 Krogen Amerika-Grafikcentrum i Östergötland

Ekonomi i föreningen var vid start mycket god. Det hade, som tidigare nämnts, tack vare Orrhagens förmåga till återvinning, blivit 60 000 kr över av det 800 000 kr i restaureringsbidrag från Linköpings kommun, som nu efterskänktes till föreningen. Efter att en del av summan använts för inköp av grafikmaterial, lade resten grunden till en bra buffert. Orrhagen var dock framsynt och insåg att det skulle behövas regelbundna inkomster för att trygga ekonomin. Han hade sedan några år bedrivit en

⁶¹ Protokoll vid sammanträde för föreningen Bevarandet av Krogen Amerika, 1982-02-15

⁶² Intervju i Krogen Amerikas kök med Lars Hoffsten, 2012-10-30 samt Sammanträdesprotokoll, Fastighetsnämnden, Linköpings kommun, 1983-05-17

populär lottförsäljning till förmån för Krogen Amerikas förening, där vinsterna var grafiska blad efterskänkta av konstnärerna på Krogen Amerika. Denna lotteriverksamhet tog nu fart ordentligt. Orrhagen sålde lotter överallt ; på utställningar, på konstnärsföreningars årsmöten, på banken eller varhelst han befann sig. Han knöt också kontakt med länets konstföreningar och erbjöd stödmedlemskap i föreningen. För en summa på 250 kr/år fick de runt jul komma till Krogen Amerika och kvittera ut ett handtryckt grafiskt blad. Även privatpersoner blev stödmedlemmar.

Orrhagen var inte själv skolad inom konst, men han hade ett brinnande intresse för Krogen Amerika. De grafiker som var anslutna till föreningen gjorde ett stort intryck på honom och han blev med åren en allt i allo i huset. Han såg, efter sin pension, detta som sin livsgärning. Han höll i de flesta kontakter rörande föreningen och grafikverkstadens underhåll. Han var även involverad i många av de samlingsutställningar som Krogen Amerikas grafiker deltog i under de första åren. Det var också Orrhagen som var primus motor när idén kläcktes att Linköping i samarbete med Norrköping skulle anmäla sig som värdstäder för den riksomfattande Grafiktriennalen 1986.⁶³ Krogen Amerikas namn som både hus och grafiks förening fick sitt stora uppsving i samband med den grafikutställningen.⁶⁴

I samarbete med Grafiska Sällskapet, Norrköpings konstmuseum och Östergötlands länsmuseum (numera Östergötlands Museum) startades ett gediget förarbete av Orrhagen, styrelsen i föreningen och dess grafiker.⁶⁵ Man planerade inför utställningen, anordnade lokaler, tryckte affischer och vernissagekort. Med hjälp en jury bestående av Kristina Mezei, (Fil.dr i konstvetenskap) Lars Stenstad och Björn Bruswitz (båda konstnärer), valde man ut 314 grafiska blad av de 2384 inskickade av sammanlagt 546 konstnärer från hela landet. I samband med detta gjordes en omfattande katalog med bilder från utställningen samt kapitel med en översikt av grafikens historia och olika grafiska tekniker.

⁶³ Grafiktriennalen är en jurybedömd utställning med grafik som återkommer var tredje år i Sverige. Protokoll från styrelsemöte, Krogen Amerika, 1984-05-22

⁶⁴ Intervju i Krogen Amerikas kök med Lars Hoffsten, 2012-10-30

⁶⁵ Grafiska Sällskapet är en förening för svenska grafiker och tillika utställningslokal i Stockholm, som bildades 1910. <http://www.grafiskasallskapet.se> 2012-12-11

Grafiktriennalen hade vernissage den 5 april och pågick till den 19 maj 1986 och hade ett stort antal besökare omfattande hela landet. Krogen Amerikas namn blev tack vare utställningen känt i grafiska sammanhang över hela Sverige.⁶⁶

Det har under åren skett en del större förändringar med husets interiör.

Krogen Amerika beviljades 1991 ett bidrag på 300 000 kr från Carlstedtska stiftelsen, som är en kommunalt förvaltd fond, för att installera ett större ventilationssystem med tillhörande dragskåp i syrarummet. Detta stod klart till sommaren 1992 och var en högst prioriterad angelägenhet då grafiker genom kemikalier och tryckfärg utsätts för omfattande hälsorisker under sitt arbete.⁶⁷

Under åren 1996-1997 renoverades och isolerades vinden. Detta arbete utfördes av Lena Möller, Cecilia Uhlin (konstnärer) och Yngve Larsson (styrelsemedlem) i samarbete med Linköpings kommun. Föreningen fick, via arbetsmarknadspolitiska program, även tillgång till duktiga hantverkare som i det högra rummet handmålade både golv och väggar i tidsenlig stil. Från början användes detta rum för lager av grafik och ramar, men nu är detta omgjort till föreningens kontor. Det stora rummet i mitten iordningställdes som materialförråd. Här finns nu platsbyggda hyllor, en specialbyggd bänk för beredning och tillskärning av grafikpapper samt flertalet arkivhurtsar för grafiska blad. I det vänstra rummet finns lager av material och dokument. Här finns även en enklare gästsäng. Isoleringen bidrog till att även undervåningen fick en bättre värmehållning.⁶⁸

År 2006 beslutade styrelsen för Krogen Amerika att flytta upp kontoret (som låg på bottenvåningen i rummet med öppning mot Storgatan) till högra rummet på vindsvåningen. Nu fanns möjlighet för föreningen att inreda rummet på bottenvåningen till ett litet galleri, vilket man haft i åtanke en längre tid. Drivande i projektet att starta Galleri Krogen Amerika var konstnär Pia Göransson -Lie.

⁶⁶ Protokoll från styrelsemöte, Krogen Amerika, 1986-06-04

⁶⁷ <http://www.linkoping.se/sv/Demokrati-politik/Kommunstyrelsen/Stipendier-och-stiftelser/Forverksamheter/Stadgar-for-Carlstedtska-stiftelsen/> 2012-12-12

Ett dragskåp är ett isolerat utrymme, med ventilation, för att där hantera hälsofarliga kemikalier, i grafiska sammanhang olika lösningsmedel och etsningsbad
Protokoll från styrelsemöten på Krogen Amerika 1991-05-29 samt 1992-05-13

⁶⁸ Se bild 15 samt 16 i Bildbilagan samt Protokoll från styrelsemöten, Krogen Amerika, 1996-10-15 samt 1997-10-14

Väggarna målades vita och ljusrampar sattes upp i taket. Den 25 november samma år invigdes det med en samlingsutställning av Krogen Amerikas grafiker. Under åren som följt har såväl unga konststuderande som etablerade konstnärer ställt ut i galleriet. Man har, förutom grafik, visat måleri, foto, skulpturer och film. Galleriet drivs helt ideellt av föreningsmedlemmarna, vilket gör att öppettiderna varierar. Utställarna får själva hjälpa till med både vakhållning och upphängning av sin konst. Galleriet är mycket välbesökt med ett hundratal besökare vid varje vernissage, och har vid dags datum ett flertal utställningar inbokade kommande år.⁶⁹

2009 släppte föreningen en sedan länge planerad konst-kök-bok. Efter ekonomiskt bidrag från Westman-Wernerska stiftelsen arbetade konstnärerna, tillsammans med Mats Fredriksson (grafisk formgivare), Jonas Sällberg (fotograf) och Centraltryckeriet i Linköping fram en bok vid namn *Kokkonst på Krogen Amerika*. Den innehåller, förutom en inledning om Krogen Amerika, en presentation samt recept av konstnärerna själva. Boken omfattar även ett rikt bildmaterial av både olika kulinariska måltider och konstnärernas grafik. Den 10 december 2009 släpptes boken i samband med en pressvisning.⁷⁰

Krogen Amerika kan idag erbjuda arbete med varierande grafiska tekniker, så som koppargrafik, litografi, screentryck samt fotopolymer.⁷¹ Tack vare dragskåpet och ventilationen i syrarummet kan man även använda de flesta syror och kemikalier. Dock använd idag nästan enbart järnklorid för etsning av plåtar. Krogen Amerikas grafiker använder sig uteslutande av hälso/miljövänliga alternativ så långt som möjligt. Det är sedan länge känt att grafiker utsätts för hälsovådliga ämnen via de flesta hjälpmedel, färger och lösningsmedel inom den grafiska framställningen av bilder. På Krogen Amerika används exempelvis vanlig matolja istället för lacknafta för rengöring av tryckta plåtar, och potatis istället för rödsprit när man avfettar en kopparplåt som ska förses med olika grunder inför etsningsbadet. Det finns också grafikfärger som är helt vattenbaserade.

⁶⁹ Se bild 4, ritning, rum IV, bild 13 i Bildbilagan samt Protokoll från styrelsemöte, Krogen Amerika, 2006-08-23 samt 2006-10-18 ,

⁷⁰ Protokoll från styrelsemöte, Krogen Amerika, 2009-10-27 samt 2009-11-18
Intervju i Krogen Amerikas kök med Caroline Färnström 2013-01-04

⁷¹ En ljuskänslig plåt varpå man med UV-ljus etsar fast sin bild.

Att driva en ideell konstnärsförening

Många föreningar bedriver idag sin verksamhet i äldre, kulturellt värdefulla hus. Föreningen Krogen Amerika är inget undantag. Det är många gånger oanvända byggnader som hyrs av kommunerna.

Krogen Amerikas konstnärer är till medlemsantalet för närvarande 25 stycken (2012). De flesta är flitiga utställare runtom i Sverige, men lika ofta internationellt, både i grupp och enskilt. Senaste samlingsutställningen ägde rum 2011-2012 på Norrköpings Konstmuseum. Inför 30-årsjubileet år 2013 planeras ett flertal samlingsutställningar av föreningen och dess grafiker.

Som tidigare nämnts drivs föreningen helt ideellt. Det innebär att allt arbete med underhåll, administration, galleriverksamhet, planering av utställningar, kurser, visningar och styrelsearbete sker utöver medlemmarnas eventuella, ordinarie arbeten. De flesta grafikerna har, vid sidan om sitt konstnärsskap, ofta en annan inkomstkälla. Det är få konstnärer förunnat att kunna leva enbart på sitt konst. Därför ligger det naturligtvis i konstnärernas enskilda intresse att ha en fungerande lokal för sin verksamheten och motiverar dem därför till ett ideellt arbete. En grafisk verkstad, med all teknisk utrustning och ventilation är dyrt att ha i egen regi, vilket gör att de flesta grafiker har behov av en kollektiv lokal. Dessutom finns även en stark gruppkänsla inom kollektivverkstaden. Att arbeta i grupp ger tillfälle till utbyte av erfarenheter och inspiration till nya idéer. Verkstaden fungerar både som arbetsplats för den egna konsten och möjlighet till kulturellt umgänge.⁷²

Ekonomi är, som i många ideella konstnärsföreningar, en ständig källa till oro. Krogen Amerika har stödmedlemmar knutna till sig, under åren varierande i antal, som för en årlig summa av 550 kr erhåller ett grafiskt blad, samt blir inbjudna till alla utställningar och evenemang som Krogen Amerika ordnar. Dessutom går 20% av all försäljning av grafik samt från utställningarna i galleriet oavkortat till föreningen. En av de stora ekonomiska posterna är att söka pengar från stat, landsting eller kommun. Här är man helt beroende av den statliga kulturpolitiken, eftersom de flesta bidrag och ekonomiska medel är finansierade av skattepengar.

⁷² Intervju i Krogen Amerikas kök med Caroline Färnström, 2013-01-04

Privata sponsorer är sällsynta då de ofta drivs av ett vinstintresse. (Konsten i sig kan ju inte i första hand bygga på ekonomisk lönsamhet, eftersom den då skulle bli marknadsstyrd och tappa sitt fria uttryck. Denna diskussion är och har länge varit ett hett och omdebatterat ämne och får därför lämnas vidare till fortsatt forskning.)

Under årens lopp har föreningen erhållit bidrag från Carlstedska fonden, Westman Wernerska stiftelsen, Statens kulturråd, Region Östsmåland (från vilka föreningen även erhåller ett verksamhetsbidrag på 25 000 kr / år) samt Linköpings kommun.

Ekonomiska medel har beviljats för underhåll av verkstaden, teknisk utrustning, utställningsverksamheten, och fortbildningskurser för grafikerna. Bidrag har även sökts och beviljats för konstnärliga projekt och spridandet av grafisk bildkonst.

Krogen Amerika har bland annat fått medel för att ordna en vandringsutställning i Östergötlands alla kommuner, under åren 2000-2001 samt 2007, för att visa grafiska blad och tekniker i offentliga lokaler, såsom bibliotek och skolor.⁷³

Denna typ av verksamhet bidrar till ökat intresse från allmänhetens sida för grafisk konst och ger i sin tur ett ökat antal stödmedlemmar till föreningen. De flesta ansökningar om ekonomiska medel har Caroline Färnström ansvarat för. Att aktivt söka pengar, och få beviljat, är ett omfattande arbete. Man måste först ha en idé som berättigar till ett ekonomiskt bidrag. Därefter ska man göra en kalkyl på budgeten, söka pengarna och om man får beviljat, krävs det oftast en skriftlig redovisning från föreningen till bidragsgivarna efter avslutat projekt.

Att vara aktivt sökande ger dock ringar på vattnet och en organisation ger lättare ekonomiska medel om man ser att en annan medarrangör också beviljat bidrag till samma förening. Inför både Krogen Amerikas 10- och 20-årsjubileum ansökte Färnström ekonomiska medel för framställandet av kataloger över Krogen Amerikas grafiker och deras bilder. Dessa kunde sedan spridas i landet och gav ytterligare ökat intresse för Krogen Amerika och föreningens grafiska verksamhet. I samband med det kommande 30-årsjubileet(2013) sökte Cecilia Uhlin bidrag för marknadsföring av föreningen och dess konstnärer och fick beviljat 15 000 kr från Region Östsmåland. En aktuell katalog är under planering och beräknas tryckas under hösten 2013.⁷⁴

⁷³ Protokoll från styrelsemöte, Krogen Amerika, 2007-07-04

⁷⁴ Protokoll från Styrelsemöte, Krogen Amerika, 2012-09-05

Krogen Amerika har även visningar av lokalen och de grafiska teknikerna för både konstföreningar, skolor, offentliga organisationer och privata sällskap. Ett flertal skolor, bland annat Anders Ljungstedts gymnasium och Folkuniversitetet, har också varit knutna till Krogen Amerika, där någon av grafikerna har varit anställd som lärare i de grafiska teknikerna. Föreningens ekonomin förbättras då betydligt av de intäkter man får för lokalhyran, samtidigt som en av grafikerna får lön. Det ekonomiska underhållet får aldrig stagnera i en konstnärlig förening, och ett stort ideellt engagemang är därför nödvändigt för dess överlevnad som en icke vinstdrivande verksamhet.⁷⁵

En jämförelse med andra grafiska verkstäder

Huset Krogen Amerikas grafiska föreningen bildades vid ungefär samma tidpunkt och under liknande omständigheter som flertalet andra kollektiva verkstäder i landet. Grafik var kring 1970- talet, mycket tack vare Grafik-Forum i Malmö, en populär konstart. På Konstnärernas Kollektivverkstäder Riksorganisations (KKV) och Grafiska Sällskapetets hemsida finns länkar till flertalet av landets grafiska verkstäder.⁷⁶ Förvånansvärt många är inhysta i äldre byggnader. Här följer i jämförande syfte två exempel på grafiska verkstäder och föreningar som har liknande historia och uppbyggnad som Krogen Amerika.

Grafikgruppen Visby

På Ryska gränd 18 i Visby ligger ett stenhus uppfört av kommunen 1934. Det är ett gultonat, putsat hus med underlag av återvunnet tegel. Järnfönstren och andra konstruktioner är väl bevarade, liksom hela interiören, med bland annat originalkakel på väggarna.⁷⁷ Huset användes ursprungligen som en köttbesiktningsbyrå för Visby innerstad, då det blivit lag på att allt kött som salufördes skulle genomgå besiktning av en veterinär. Betonggolven med dess avspolningsrännor finns fortfarande kvar.

⁷⁵ Intervju i Krogen Amerikas kök med Caroline Färnström, 2013-01-04

⁷⁶ <http://www.kkv-riks.se> samt <http://www.grafiskasallskapet.se> 2013-02-10

⁷⁷ Se bild 21 i Bildbilagan

På innergården finns en trädgård i terrasser och ett mindre hus från 1700-talet som flyttades till den övre delen av trädgården när Köttbesiktningsbyrån anlades. 1958 övertogs byggnaden av företaget Centrumtvätten som lät göra en tillbyggnad i betong. 1968 flyttade Centrumtvätten till nya lokaler och huset kom att användas som ostlager och hjälpmedelscentral för att sedan stå tomt fram till 1986, då Grafikgruppen Visby bildades.⁷⁸

C Anders Wallén och Björn Hammarström, båda konstnärer och medlemmar i föreningen Gotländska konstnärer, tog initiativet att av Gotlands kommun hyra det gamla stenhuset på Ryska gränd. De stora utrymmena i huset lämpade sig mycket bra för en grafisk verkstad. Wallén kunde, med hjälp av Länsarbetsnämnden, organisera uppbyggnaden och utrustningen. Man fick bland annat överta Sveriges största litografipress från Långholmens grafikverkstad i Stockholm. Koppartryckspress och ventilation tillkom och snart hade man en välutrustad grafikverkstad att ta i bruk. Man var mycket noga med bibehålla den ursprungliga interiören då verkstaden anordnades.

De första åren delade man huset med Gotlands konstskola, som startade 1985. De hyrde övervåningen och Grafikgruppen Visby hade hela undervåningen till sitt förfogande. Gotlands konstskola behövde emellertid efter några år större lokaler och efter deras flytt tillkom, med hjälp av Brucestiftelsen⁷⁹ och Gotlands högskola, en fullt utrustad verkstad för screentryck på övervåningen. Här inleddes ett forskningsprojekt tillsammans med Kungliga Konsthögskolan i Stockholm, vars syfte var att utveckla miljövänliga, vattenbaserade screentrycksfärger. Detta resulterade i en grafikfärg som än idag framställs efter samma recept. Tillverkningen övertogs så småningom av Kjell Birath, kemist från Slite cementfabrik, som nu i egen regi framställer färgen.

2006 sålde Gotlands kommun ut ett flertal fastigheter i området intill domkyrkan St. Maria i Visby. Medlemmarna i föreningen Grafikgruppen Visby gick då samman och

⁷⁸ Telefonintervju med Eva Höök, konstnär och ordförande i föreningen Grafikgruppen Visby, 2012-11-02 samt mejlkorrespondens 2012-12-19

⁷⁹ <http://www.sjalsohamn.se/brucebo.pab> 2012-12-06

köpte ut huset med tillhörande trädgård. Man är nu en ekonomisk förening, som själva helt sköter underhållet av fastigheten. För närvarande har man 30 medlemmar.

Verkstaden är idag utrustad med ett ventilerat syrarum för etsning med dragskåp, modern screentrycksutrustning, koppartryckspress och litografipress. Här finns även möjlighet till datagrafik. Man är mycket noga med att lokalerna och tryckmaterialet ska vara miljöanpassat. På nedre plan finns ett litet galleri, där man kontinuerligt anordnar utställningar.

Ekonomi finansieras av medlemsavgiften som är 3000kr/medlem och år. Vidare går 20 % av den konst som säljs i galleriet oavkortat till föreningen. Man har också ett antal stödmedlemmar, som årligen betalar en summa av 650 kr.

Dessa får första advent varje år komma och välja ett grafiskt blad, tryckt av någon av föreningens medlemmar. Man erhåller också ett kommunalt verksamhetsbidrag, för närvarande på 25 000 kr/år.⁸⁰

Vänersborgs Konstgrafiska verkstad

Ytterligare ett exempel på en föreningsdriven kollektivverkstad är Vänersborgs konstgrafiska verkstad. Det är en ideell förening som bildades 1982 och har precis firat sitt 30-årsjubileum. Den drivande i uppbyggnaden var grafiker Göte Sällström. Föreningen hyrde in sig i Vänersborgs äldsta trähus, kommunalt ägt och tillika mycket likt Krogen Amerika, fram till 1996. Då beslutade kommun att sälja huset, och numera är det Vänersborgs dockmuseum som huserar där. Vänersborgs kommun erbjöd då föreningen en annan lokal för sin grafiska verkstad, då man inte gärna ville att de skulle stå utan lokal för sin verksamhet. Flytten gick till ett gammalt tegelhus på Edsgatan 5 i Vänersborgs centrum.⁸¹

Huset var från början indelat i två verksamheter. I den större delen fanns ett tryckeri för Elvsborgs läns annonsblad, en lokaltidning, och i den andra delen fanns ett tilltänkt boende för ensamstående kvinnor, som anordnats med hjälp av Knut och Ellen Petrés stiftelse. Ellen Petré förlorade tätt både sin man och dotter och

⁸⁰ Telefonintervju med Eva Höök, konstnär och ordförande i föreningen Grafikgruppen Visby, 2012-11-02 samt mejlkorrespondens 2012-12-19 samt *Jubileumsskrift 25 år 1986-2011 Grafikgruppen Visby* Visby, 2011

⁸¹ Se bild 22 i Bildbilagan

testamenterade vid sin död 1953 hela sin förmögenhet till en kommunalt förvaltd stiftelse som skulle gagna änkor och andra ensamstående kvinnor. Men åren gick och underhåll och renoveringar av huset tog det mesta av kapitalet. 1998 såldes huset till Vänersborgs kommun, som än idag förvaltar det som finns kvar av stiftelsens kapital. Dock är klausulerna i dokumenten så föråldrade att det är svårt att genom stiftelsens villkor finna något passande ändamål. Kommunen bär här ett ansvar att arbeta om klausulerna så att de motsvarar moderna behov, för att komma ansökande till gagn, som Ellen Petré önskade.⁸²

När Vänersborgs Konstgrafiska flyttade in i huset hade det stått tomt en längre tid, och kommunen lät nu installera ett ventilationssystem med fläkt och dragskåp, samt ett syrarum med tillhörande kar för etsning och vaskar. Huset är stort, och indelat i ett flertal större lokaler. Den gula fasaden är rappad och har stora spröjsade fönster med svarta foder. Gavlarna har bevarats med det brända teglet synligt, vilket utgör en vacker kontrast. Det bedrivs många kulturella verksamheter i fastigheten. Övervåningen till höger hyrs av Vänersborgsgruppen, konstnärer som har sin ateljéverksamhet i lokalen. Under dem, på bottenplan, finns Galleri 3, ett mindre galleri som drivs av en fristående grupp.

Vänersborgs Konstgrafiska hade från början en relativt liten lokal i huset, och därför höll man medlemsantalet lågt, cirka 15 grafiker, för att få plats. Lokalen som låg vägg i vägg med dem hade tidigare hyrts av diverse konsthantverkare och nu senast hade där funnits en blomsteraffär. År 2007 stod lokalen tom och föreningen beslöt då att hyra även den delen, och öppnade upp mellan de båda lokalerna. Nu hade man genast dubbelt så stor plats, med två stora rum, ett förråd, syrarum och ett mindre pentry. Innan hade man bara haft plats för djuptryckspress, men nu kunde man plocka fram all nedpackad utrustning som man inte fått plats med sen flytten från det gamla trähuset 1996. Stenlitografipressen kom på plats, med tillhörande material och även screentryckspressen. Idag har man, förutom dessa, tre djuptryckspressar, samt

⁸² Telefonintervju med Ulrika Wennersten, 2012-12-07 samt mejlkorrespondens, 2013-01-03 samt <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=2837506> , 2013-02-04

ljusbord och vakuummaskiner för fotobaserade tekniker, såsom ristonfilm.⁸³ I ett av rummen, där man sitter och tecknar eller ristar i sin plåt, finns även möjlighet till mindre utställningar, vilket medlemmarna har nyttjat under åren. Medlemsantalet har ökat till drygt 30 stycken, eftersom man numera har gott om plats i verkstaden. Detta gör också att föreningen via medlemsavgifterna, som för närvarande är 155 kr/ månad och grafiker, får ökade inkomster. Övriga intäkter är ett kommunalt bidrag, som ligger på ungefär 20 000kr/år. Beloppet är dock inte konstant, utan skiftar från år till år. Man har även en del kursverksamhet i regi av ett studieförbund, som då bidrar med diverse material samt lokalhyra. Vänersborgs Konstgrafiska har inte, som så många andra kollektivverkstäder, stödmedlemmar knutna till sin verksamhet. Man har försökt några gånger med det har inte tagit fart ordentligt och så småningom har det runnit ut i sanden. Man har dock ett avtal med sina medlemmar att när de ställer ut någonstans i föreningens namn ska 10% av all försäljning gå till föreningen.⁸⁴

Slutdiskussion och resultat

Ingrid Martins Holmberg beskriver i sin avhandling *På stadens yta* hur stadsdelen Haga i Göteborg gick från en sanerings- och rivningshotad stadsdel, till en bebyggelse med stort kulturhistorisk värde. Under 70-talet bildade de boende i området föreningen Hagagruppen, som drevs av en stark bevarandevilja av sin stadsdel. De fick under drygt ett decennium stor uppmärksamhet i media. Majoriteten av Hagaborna ville bo kvar i sina bostäder och dessutom med varsam renovering bibehålla det ursprungliga utseendet. Saneringsprogrammet, som bland annat innebar att äldre hus, som inte motsvarade funktionalismens mått, ansågs som förbrukade och skulle rivras, mötte starkt motstånd.⁸⁵ Det ansågs som ett enormt resursslöseri, både kulturellt och socialt att inte bevara och renovera de gamla husen. Idag finns ca 1/3 av

⁸³ Ristonfilm är en tunn , ljuskänslig film som lamineras på kopparplåten för att sedan belysas med UV-ljus, efter att man lagt på en overhead med en bild över plåten

⁸⁴ Telefonintervju med Ulrika Wennersten, 2012-12-07 samt mejlkorrespondens, 2013-01-03
<http://www.konstgrafiska.se>

⁸⁵ Cecilia Björk, Laila Reppen *Så byggdes staden* Stockholm 2003, sid 27

Hagas bebyggelse bevarat, mycket på grund av föreningen Hagagruppens engagemang, och på det starka band de boende hade till sin stadsdel.

Martins Holmberg beskriver platser som en länk mellan nuet och det förflutna, vilket är en viktig del vad gäller bevarandet av äldre hus. Själva värderingen i vad som är ”fult” eller ”fint”, är dels en subjektiv föreställning från vårt personliga minne, och dels ett mer övergripande socialt minne. Vi delar en historia som vi konstruerat tillsammans. En plats kan således förena oss i ett gemensamt beslut vad som är ”fint” och värt att bevara. Martin Holmberg skriver att ”*Det viktigaste redskapet för att avtäcka de historiskt specifika förhållanden som upprätthåller en viss föreställning om platser, utgörs därför av identifikationen av de specifika sätt på vilka de framträder.*”⁸⁶ Förhållande till en plats eller ett hus är inte enbart ett socialt minne, utan även en i allra högsta grad subjektiv orientering i den enskilda individens grupptillhörighet och tillvaro.

Lennart Sandin återger i sin rapport *Levande innerstad* problematiken med att både få till stånd en funktionell stadskärna och samtidigt bevara enskilda äldre byggnader. Bedömningen av vad som är kulturhistoriskt värt att bevara är svårt att formulera utan att vara subjektiv. En byggnad av äldre slag bär en historia och den måste kännas till för att en förankring ska ske hos de som vill bevara byggnaden. Ett hus som står tomt för länge förlorar på sätt och vis här sitt ”skydd” mot eventuell rivning. Dessutom uppstår lätt en konflikt mellan bevarande och funktion i den enskilda byggnaden. Att bara bevara ett hus skulle lätt kunna få det att utvecklas till ett museiobjekt. Byggnaden måste således fylla en rimlig funktion i staden för att få en chans till kontinuerligt underhåll och bevarande.⁸⁷

EwaMarie Herklint beskriver i sin doktorsavhandling *Bevarandets estetiska funktioner* relationen mellan människan, huset och platsen. De tre är alla lika viktiga för varandra för en levande historia i staden. Denna relation kräver en kontinuitet och ett engagemang av de individer som lever och verkar i och kring huset i vardagen. Ett hus som står övergivet ett längre tid förlorar människan som för vidare dess historia

⁸⁶ Ingrid Martins Holmberg *På stadens yta* Makadam Förlag, Göteborg 2006, sid 11-12, 24, 43-45, 294-296

⁸⁷ Lennart Sandin *Levande innerstad* LiberTryck, Stockholm 1975, sid 26, 38, 45, 71,

och således förlorar så småningom även platsen betydelse. Att sedan återskapa banden i en kulturmiljö är svårt. Ett helt nytt förhållningssätt till platsen och huset måste då byggas upp, för att överhuvud taget en mening med bevarandet ska uppstå.⁸⁸

Man kan välja att istället lyfta ur huset ur dess funktion, och enbart bevara det i ett historiskt perspektiv. Men enligt Herklint bevarar detta inte husets historia, utan enbart husets fysiska form. Hon anser, precis som Sandin, att utan en naturlig funktion och mänsklig aktivitet skapas istället en distanserad museimiljö. En naturlig relation mellan människa, hus och plats bryts och historien avstannar i ett statiskt tillstånd. Huset ”slutar leva”. Platsen kan komma att sakna betydelse. Husets och platsens historia kan bara fortsätta om människan väljer att ge byggnaden en funktion. Människan behöver å sin sida en viss plats och ett visst hus för att känna trygghet och tillhörighet. En plattform i tillvaron att ständigt återkomma till efter annan aktivitet. Här drar Herklint paralleller till Pantheon i Rom. Om inte det byggnadsverket hade fått nya verksamhetsområden kontinuerligt är det inte otroligt att det idag endast skulle återstå en ruin. Idag har Pantheon en drygt 2000 år lång historia av mänskliga spår och fortlöpande verksamhet, nu som kyrkorum. Herklint menar att det i princip inte spelar någon roll hur vi bevarar, utan det viktiga är att vi gör det. En fortlöpande relation mellan människan och huset är av största betydelse för just viljan att bevara. Människan och platsen/huset kommunicerar med varandra, bildar värdefulla band och gör att en sammanhängande historia fortgår.

Ett hus historia är alltid beroende av sin plats. Det uppfördes en gång i tiden på en specifik plats av en, får man förmoda i det flesta fall, speciell orsak. Att flytta äldre byggnader till artificiella stadsdelar, som exempelvis Gamla Linköping, är naturligtvis ett sätt att bevara dessa hus. Denna Skansenliknande miljö är en stor del av Linköpings dragningskraft ur turismsynpunkt. Gamla Linköping fyller en viktig funktion och är både lärorikt och underhållande, inte minst för skolelever som ges en unik möjlighet att uppleva småstadskänslan som den var för länge sen. Men det blir ändå inte ”på riktigt”. Det blir ett slags upplevelsemuseum. Både på gott och ont. Vikten av att försöka bevara byggnader i sin ursprungsmiljö så långt det är möjligt,

⁸⁸ EwaMarie Herklint *Bevarandets estetiska funktioner* Chalmers tekniska högskola, Göteborg 2000, sid 22, 125 139-140 samt 152

kan inte nog understrykas. Äldre bebyggelse utgör ett mycket betydande inslag i den moderna stadsbilden. Det ger en levande och varierande bild av en stad, och samtidigt kan det fungera som riktmärke för en fortsatt varsam och känslig arkitektonisk planering av en stadskärna. Det ger också en förankring till det förflutna, och framtida stadsarkitekter något att förhålla sig till. Om allt skulle ersättas med nya byggnader skulle stadens profil sakna variationer och mångfald. Den stadiga grund, på vilket en stads historia och information om tidigare epoker vilar, skulle försvinna. Ett hus som utplånats är borta för alltid. Det går inte att ersätta med ett nytt och inte heller att med fotografier återge den historia ett hus bär med sig. Byggnader är tredimensionella skapelser. Det ligger i ett hus natur att man endast på plats inom dess väggar kan uppleva och förstå det historiska sambandet mellan platsen, byggnaden och de människor som verkat/verkar i och kring det.

Att bevara äldre hus med kulturellt värde på sin ursprungsplats, är mycket beroende av de människor som på något sätt har/ har haft en förankring i huset eller dess historia. Hus som stått tomma och utan funktion ligger i riskzonen. Det måste finnas aktörer som har ett intresse eller känner något slags identitet med huset.

Här utesluter jag de kommersiellt styrda marknaderna som drivs av vinstintresse och egentligen är mer beroende av en central plats än en specifik byggnad. Undantag finns naturligtvis.

Huset Krogen Amerikas grafiska förening bildades till följd av att det då sedan länge tomma huset undgick rivning. Detta var ingen slump eller isolerad händelse. Liknande processer skedde vid ungefär samma tid i andra städer i Sverige. Tiden för den stora rivningsvågen av äldre hus sammanföll med en tid då föreningslivet i landet var starkt etablerat, samtidigt som den svenska grafiken fick ett rejält uppsving både inom Sveriges gränser och internationellt. I samband med detta växte behovet av grafiska verkstäder, både enskilt, men framförallt i form av kollektivt, och allt fler kulturaktörer gick samman för att ha en lokal att utöva sin konst i.

Kulturaktörer har sällan en verksamhet som drivs av vinstintresse. Många ideella föreningar har även en väldigt ansträngd ekonomi. Det finns alltså av naturliga skäl inte finansiella medel till att göra stora förändringar i byggnaderna de nyttjar.

De gör inte anspråk att totalt förändra huset eller byggnaden för en viss typ av kommersiell marknad eller aktivitet. De har heller inget intresse i att exploatera den byggnad vari de bedriver sin verksamhet och inte heller något estetiskt behov av att förändra husets utseende. De behöver egentligen bara ett ställe att utöva sina aktiviteter i. Detta gör att just kulturaktörer, så som konstnärer, musiker eller teatersällskap, utan vinstintresse, bildar en exemplarisk enhet med äldre, kulturellt värdefulla hus och bevarandet av dessa på sin ursprungsplats. Husen hålls levande, med löpande underhåll, och får en fortsatt historia. Grafiker i synnerhet har ett stort behov av att ha en kollektiv verkstad, då den tekniska utrustningen, såsom ventilation, dragskåp, tryckpressar och gemensamma förbrukningsvaror är förhållandevis kostsamt att tillgodose för privat bruk. Kulturaktörer arbetar ofta tillsammans i form av föreningar eller andra sällskap och har således en stark gruppkänsla. De jobbar mot samma mål och är ofta väldigt rädda om det hus/den byggnad de bedriver sin verksamhet i. Huset i sig fyller även en social funktion, en identitetstillhörighet. Detta bidrar till ett mer personligt förhållningssätt och att en identifikation görs till just den specifika platsen och byggnaden. Huset och konstnärerna förknippas med varandra, vilket gör att just kulturaktörer är en viktig del i bevarandet av äldre hus. Det ger även ett spännande inslag i en stadsbild och bidrar samtidigt till en kulturell turismnäring.

Föreningen Krogen Amerikas historia delas med många andra kollektiva verkstäder runt om i Sverige, vilket jag givit exempel på med Grafikgruppen Visby och Vänersborgs Konstgrafiska. Den aktivitet som råder innanför husets väggar har bidragit till att det fått stå kvar på sin ursprungsplats. Föreningen och husets namn är känt över stora delar av Sverige i konstgrafiska sammanhang, tack vare de konstnärer som arbetade där, vilka i sin tur förknippas med det röda borgarhuset. Därmed ges också själva byggnaden ett visst kändisskap. Namnet Krogen Amerika som hus och som konstnärlig grafisk verkstad har blivit ett vedertaget begrepp och så i symbios med varandra att de knappast längre går att skilja dem åt.

Källförteckning

Tryckta källor:

Bjurklint, Rosenblad Kajsa *Scenografi för ett ståndsmässigt liv, Adelns slottsbyggande i Skåne 1840-1900* Doktorsavhandling, Institutionen för konst- och musikvetenskap, Lunds universitet, Sekel Bokförlag Malmö 2005

Björk, Cecilia, Kallstenius, Per och Reppen, Laila *Så byggdes husen 1880-2000* Formas Förlag Stockholm 2003

Björk, Cecilia och Reppen, Laila *Så byggdes staden* Stockholm 2003

Elfström, Gunnar *116 Hus i Linköping* Förlaget Futurum Linköping 2001

Grafikgruppen Visby *Jubileumsskrift 25 år 1986-2011* Visby 2011

Grafiktriennalen 5 April- 19 Maj 1986 Ekblads Västervik 1986

Hedvall, Rikard och Lindeblad, Karin *Det medeltida Östergötland* Historiska Media, Lund 2007

Herklint, EwaMarie *Bevarandets estetiska funktioner. Relationer mellan människor, platser och hus* Doktorsavhandling, Institutionen för form och teknik, Chalmers tekniska högskola, Göteborg 2000

Johannesson, Lena *Den massproducerade bilden* Carlssons Bokförlag, Stockholm 1997

Lundberg, Bengt, Stewénus, Jonna och Gullby, Folke *Krogen Amerika. Lite Historik mm.* Linköping 1983

Martins Holmberg, Ingrid *På stadens yta. Om historiseringen av Haga* Doktorsavhandling, Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet, Makadam Förlag, Göteborg 2006

Mezei, Kristina *Arvet efter surrealismen, Grafikskolan Forum 1964-1991* Doktorsavhandling, Institutionen för Konsthistoria, Uppsala universitet, Bokförlaget Signum i Lund 1998

Olsson, Torsten *Från Predikanter till Aktivister; Föreningsliv & samhälle i utveckling*
Förlags AB Björnen Borlänge 2008

Sandin, Lennart *Levande innerstad* LiberTryck Stockholm 1975

von Schantz, Philip *Vad är grafik?* Bonniers Grafiska Industrier Stockholm 1984

Schönbeck, Boris *Stad i förvandling, Uppbyggnadsepoker och rivningar i svenska städer från industrialismens början till idag* Dagmar Design AB Byggeforskningsrådet Stockholm 1994.

Thornberg Knutsson, Agneta *Byggnadsminnen-principer och praktik. Den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsmminnesverksamhet. Beskrivning och utvärdering*
Doktorsavhandling, Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet 2007

Trost, Jan *Kvalitativa intervjuer* Studentlitteratur AB Lund 2010

Otryckta källor:

Protokoll och dokument från KrogenAmericas styrelsemöten

Internet:

<http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/Lagens-innehall-utveckling/> 2013-01-19

www.gamlalinkoping.info/index.php/sv/mer-om-oss/historik 2012-12-19

<http://www.grafiskasallskapet.se> 2012-02-10

<http://www.kkv-riks.se> 2013-02-10

<http://www.konstgrafiska.se> 2013-01-07

<http://www.linkoping.se/sv/Demokrati-politik/Kommunstyrelsen/Stipendier-och-stiftelser/For-verksamheter/Stadgar-for-Carlstedtska-stiftelsen/> 2012-12-12

<http://www.ne.se/christofer-columbus> 2012-10-30

<http://www.ne.se/prebende> 2012-11-15

<http://www.ne.se/miljonprogrammet> 2013-01-10

<http://www.ne.se/svenskamerikaner> 2012-10-28

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.htm> 2013-01-08

<http://www.raa.se/lagar-och-stod/kml-kulturminneslagen/vagledning/byggnadsminnen-3-kap/> 2013-01-08

<http://www.sjalsohamn.se/brucebo.pab> 2012-12-06

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=2837506>
2013-02-04

Muntliga källor:

Färnström, Caroline, konstnärmedlem och styrelsemedlem i föreningen Krogen Amerika. Intervju 2013-01-04

Hoffsten, Lars, konstnärmedlem i föreningen Krogen Amerika. Intervju 2012-10-30

Höök, Eva, konstnärmedlem och ordförande i föreningen Grafikgruppen Visby, Telefonintervju 2012-11-02 samt mejlkorrespondens 2012-12-19

Jernevad, Per, Bebyggelseantikvarie på Kultur och Samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen i Östergötland, Telefonsamtal och mejlkorrespondens 2012-12-14 samt 2013-01-08

Stewénus, Jonna, antikvarisk expert på Östergötlands Museum under restaureringen av Krogen Amerika 1980-1982. Telefonintervju. 2012-11-15

Wennersten, Ulrika, konstnärmedlem och ordförande i föreningen Vänersborgs Konstgrafiska. Telefonintervju med 2012-12-07 samt mejlkorrespondens 2013-01-03

